

Računica, Laura

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:462933>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Laura Računica, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e magistra/magistrice Filozofije i Pedagogije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 16.09.2024.

Potpis

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica:

Laura Računica

Naslov rada:

Dinistički nauk

Znanstveno područje i polje:

Filozofija, Filozofijska antropologija

Vrsta rada:

Diplomski rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Prof. dr. sc. Tanči Kotić

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

/

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Izv. prof. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

Doc. dr. sc. Ljudevit Hanžek

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 16. 09. 2024.

Potpis studenta/studentice:

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

ĐINISTIČKI NAUK

LAURA RAČUNICA

SPLIT, 2024.

Studij: Filozofija i Pedagogija (nastavnički smjer)

Odsjek za filozofiju

Predmet: Filozofijska antropologija

ĐINISTIČKI NAUK

DIPLOMSKI RAD

Studentica:

Laura Računica

Mentor:

prof. dr. sc. Tonći Kokić

SPLIT, rujan 2024.

„Nema gotovo nijednog zapadnog sistema, koji se ne bi mogao naći i u Indiji...Iz te suglasnosti možemo zaključiti jedino, da razvoj filozofije nije određen samovoljom ili slučajem, nego da i za filozofske probleme postoji nutarnji zakon u ljudskoj prirodi, na osnovu kojega kod raznih naroda i pod raznim uvjetima filozofsko mišljenje dovodi do istih rezultata.“

(F. I. Ščerbatskoj: Teorija spoznaniya i logika po učenija poznejših buddistov, 1909.; prema Veljačić, 1982.)

Sadržaj:

1	UVOD	1
2	FILOZOFIJA INDIJE	1
	2.1 Kratki prikaz indijske civilizacije	2
	2.2 Pregled vedskih spisa	5
3	ĐINIZAM – RELIGIJA I STIL ŽIVOTA	8
	3.1 Podjela unutar Đinizma	10
	3.2 Učenje i život Mahāvīra	12
	3.3 Klasifikacija bića i priroda svemira	15
4	DOGME ĐINIZMA	21
	4.1 Metafizika.....	22
	4.1.1 Kategorija stvarnosti	24
	4.2. <i>Anekāntavāda</i> i <i>Syādvāda</i> – doktrina mnogostrukosti perspektiva.....	26
	4.3. Koncept <i>karmana</i>	30
	4.3.1. Oslobođenje.....	34
5	ETIKA PREMA ĐINISTIČKOM POGLEDU NA SVIJET	36
	5.1 Nenasilje kao obilježje đinizma.....	38
	5.2 <i>Satya</i> – istinitost.....	41
	5.3 <i>Asteya</i> – ne krađa	43
	5.4 <i>Brahmacharya</i> – celibat.....	44
	5.5 <i>Aparigraha</i> – neposjedovanje.....	45
6	ĐINIZAM DANAS	48
	6.1 Ekološko rješenje kroz đinističko gledište	51
7	ZAKLJUČAK	58
8	SAŽETAK.....	60
9	LITERATURA.....	62

1 UVOD

Đinizam, drevna religija i filozofski pravac Indije s korijenima u 6. stoljeću prije nove ere, predstavlja sustav vjerovanja koji naglašava nenasilje (*ahimsā*¹), samodisciplinu i duboko poštovanje prema svim živim bićima. Ovaj rad istražuje bogatu povijest, filozofske temelje, etička načela i suvremene manifestacije đinističkog nauka. U početku rada pregledavamo filozofsku tradiciju Indije koja je oblikovala i doprinijela razvoju đinizma. Zatim osvjetljavamo ključne aspekte đinizma kao religije i stila života uključujući dogme, metafizička učenja, kategorije stvarnosti, koncepte *karmana* i relativnosti (*anekāntavāda* i *syādvāda*). Analiziramo etičke principe đinizma s posebnim naglaskom na nenasilje i put ka oslobođenju. Također, rad prikazuje kako bi se đinističko učenje moglo promišljati u svjetlu suvremenih ekoloških izazova. Na kraju, kroz zaključak sumiramo ključne uvide i razmatranja proizašla iz ovog istraživanja naglašavajući trajnu vrijednost đinizma kao filozofskog, religijskog i kulturnog sustava. Kroz ovaj strukturalni pristup, rad teži pružiti sveobuhvatan uvid u đinistički nauk, istovremeno ističući njegov značaj.

---

¹ U radu korištene su riječi na sanskrtu, drevnom indijskom jeziku, koji je jedan od službenih jezika u Indiji te su sanskrtske riječi označene u kurzivu.

2 FILOZOFIJA INDIJE

U skladu s Hegelovim razumijevanjem povijesti (1961), ovdje se bavim reflektiranim pristupom pragmatičke povijesti, budući da se perspektive duha, vrijednosti i sadržaja značajno razlikuju od vremena u kojem je doktrina koju proučavam nastala i razvijala se. Imajući na umu kompleksnost i izazovnost proučavanja novih tradicija i religija, pokušat ću adekvatno prikazati i otvoriti prostor interesu akademskog svijeta spram đinističkoj misli. U tom kontekstu, cijeli rad oblikovan je duhom koji posreduje između mislioca i medija, bilo da je riječ o papiru ili ekranu, a ujedno ima utjecaj na suvremeni način življenja.

Svijet šestog stoljeća prije Krista može se dojmiti kao svijet svjesnije povezanosti i vjerovanja u mogućnosti sjedinjavanja onog konkretnog, pojedinačnog s onim općim, univerzalnim. Ovaj će rad biti prožet činjenicama i zdravorazumskim objektivnim idejama, no također će se dotaknuti koncepcija koje mogu biti i zapravo jesu dogmatske i bez sumnje prihvaćene u Istočnom svijetu, ali zagrebemo li malo dublje u tekst te u nas same uvidjet ćemo jednu zajedničku nit svim raznolikim perspektivama, ritualima, molitvama i svetim tekstovima. U Svetom Pismu stoji da treba ljubiti Boga, ali ono najviše i najuzvišenije za čim treba težiti je za njegovom spoznajom. Treba spoznati Boga, no u vedskoj terminologiji i unutar religija Istoka naići ćemo na drugačije nazive. Umjesto Božje spoznaje, bit će govora o spoznavanju samoga sebe, o spoznavanju duše, o spoznavanju promjene ili o spoznavanju relacijskih odnosa. Sve te spoznaje i raznoliki nazivi odvest će nas k istome. Odvest će nas u dublje razumijevanje prirode i nas samih. U nekim tradicijama, smjer će biti okrenut prema jednome, dok u drugim, poput đinizma, putanja će se okrenuti mnoštvu ili, bolje rečeno, mnoštvu pojedinaca koji tragaju za istinom. Današnji naglasak na individualnost bez moralnosti se uvelike razlikuje od individualnosti koju zagovaraju đinisti, a na koji točno način to čine, pokušat ćemo razjasniti kroz sistematizirani prikaz glavnih ideja ove religije i filozofije.

2.1 Kratki prikaz indijske civilizacije

Kako bi se mogli usmjeriti prema proučavanju i ispitivanju postavki dionističkog nauka, potrebno je najprije staviti fokus na indijsku kulturu generalno kao i njezin način promatranja svijeta. Ovu vrlo staru civilizaciju, a samim time i kulturu, razvili su Dravidi i to u periodu od 2500. i 1500. godine prije Krista. Usprkos brojnim nepoznanicama, tumači se kako je upravo dravidska kultura bila kultura na vrlo visokom nivou i urbanistički savršeni gradovi uz rijeku Ind na poseban način su se isticali. Ovdje je riječ o gradovima kao što su Mohenjo, Daro i Harappa. Sam raspored glavnih ulica u tom kontekstu bio je planski napravljen te su se iste sjekle uvijek pod pravim kutom. Imućne kuće su imale kupaonice i uređena dvorišta, složene pokrivene kanalizacijske otvore sa septičkim jamama kao i javne bunare. Sve navedeno bio je živi dokaz vrlo visokih higijenskih uvjeta koji su vladali u navedenim gradovima još u predvedskom razdoblju. Isto tako, ističe se postojanje i velikih javnih kupaonica za siromašnije, odnosno za one koji su nisu mogli priuštiti gradnju svoje vlastite kupaonice. Iz svega toga možemo zaključiti kako je dravidska civilizacija bila iznimno napredna i sofisticirana.

Prema arijskoj teoriji iz 19. stoljeća, Ariji, indoeuropski narod, prodro je na prostore dravidske kulture u periodu od 1500. godine prije Krista, a sa sobom su uveli vedski religijski sustav u Indiju i ujedno donijeli indoeuropski jezik – sanskrt. Iako postoji još jedna zanimljiva teorija iz 20. stoljeća, u kojoj je odbačena arijevska teorija kao rasna kategorija, već je termin „arijski“ shvaćen kao društveni i lingvistički pojam, a ne prikaz etničke skupine². Najveći dio saznanja o najranijoj povijesti Arijaca, kao i njihova društva, dobiven je upravo iz tekstova Veda. Naime, prema Vedama, Ariji su bili smješteni u naseljima koja su bila daleko manja nego primjerice dravidski gradovi. Vremenom su se navedena naselja počela udruživati u lokalne zajednice na čelu koje je bio *raja*. U određenim situacijama se događalo da se navedene državnice dalje ujedine u još veću tvorevinu u kojoj bi se vodeći čovjek nazivao *maharaja*. Primarna uloga *raje* u navedenim zajednicama prije svega odnosila se na samu sigurnost. Riječ je dakle bila o svojevrsnom vojskovođi koji je zajednicu zapravo pripremao i vodio u kriznim situacijama³. Isti je za svoje zasluge primao pozamašna materijalna dobra. Obzirom da su se Ariji bili naselili uz područje rijeke Ind, nakon nekog vremena su se počeli nazivati Hindusima, odnosno Indijcima, što samim time dovoljno govori o važnosti Inda za razvoj civilizacije.

---

² <https://www.britannica.com/topic/Aryan>

³ <https://www.britannica.com/topic/maharaja>

Indijski društveni sustav može se promatrati kao dvoslojni sustav, s univerzalnim Varna (skt. *Varṇa*, što znači boja, pigment) klasnim podjelama i Jati (skt. *Jāta*, što znači rođenje, rod) stvarnim podjelama na skupine obitelji koje međusobno sklapaju brakove unutar svoje skupine i dijele profesiju. Glavno načelo razdvajanja temelji se na religijskoj (obredi) čistoći i nečistoći, ali s jakim i neraskidivim utjecajem na društveni i ekonomski život. (Batarelo Kokić, Kokić, 2024, 350).

„Načelna podjela indoarijskog društva na četiri varṇe ili staleža poznata je još od *Rksamhite* (X 90, 12). To su *brahmani*, *kṣatriye* (ili *rāḍanye*), *vaiśyē* i *śūdre*.“ (Ježić, 1999, 32-33). Ovaj sustav ima svoje korijene u vedskom periodu i značajno je utjecao na društvene, političke i ekonomske strukture Indije. *Brahmani*, kao svećenici i učitelji, bili su zadušeni za duhovno i intelektualno vođenje društva. *Kṣatriye*, ratnici i vladari, štitili su i upravljali društvom, dok su *vaiśyē* bili trgovci i zemljoradnici koji su održavali ekonomsku stabilnost. *Śūdre*, koji su činili najniži sloj, bili su sluge i radnici, često podređeni višim varnama. No važno je napomenuti kako postoji i najniža klasa pojedinaca koji uopće ne pripadaju kastinskom sustavu varna, a poznati su pod nazivom *nedodirljivi Harijani* ili *Daliti*. Povijesno su bili podvrgnuti ekstremnoj društvenoj diskriminaciji i isključenju, a dan danas se suočavaju s velikim izazovima u postizanju socijalne, ekonomske i obrazovne jednakosti.

Posljedice ovakve stratifikacije bile su duboke i dalekosežne. Varna sustav stvorio je rigidnu hijerarhiju koja je ograničavala društvenu mobilnost i omogućavala očuvanje moći i privilegija određenih skupina. Utjecaj ovog sustava bio je toliko snažan da je oblikovao kulturni i religijski identitet indijskog društva kroz stoljeća. Dijelom i kao reakcija na hijerarhijski kastinski sustav, doktrina đinizma zagovara jednakost svih bića i osuđuje ritualnu praksu i nasilje koje su često pratili varna sustav.

U suvremenoj Indiji, iako je kastinski sustav službeno ukinut, njegove posljedice i dalje su prisutne u mnogim aspektima društvenog života. Diskriminacija na temelju kaste, iako nezakonita, još uvijek postoji, naročito u ruralnim područjima. Međutim, društvene promjene i zakonske reforme doprinose postupnom smanjenju utjecaja ovog tradicionalnog sustava promovirajući inkluzivnost i jednakost.

Brojni autori naglašavaju problematiku i brojne teškoće na koje se nailazi u pothvatu razumijevanja orijentalnih filozofija. Koliko god je teško i možda nemoguće to u potpunosti postići, potrebno se distancirati od naučenog zapadno-racionalističkog načina sagledavanja

stvarnosti u svrhu prihvaćanja indijskih ideja koje jednom zapadnjačkom umu na prvu zvuče poput izmišljene priče za djecu. Indijska misao ne preispituje postavljene ideje o svijetu.

Kod indijskog naroda, *karman* je kao etički koncept intuitivno jasan, no kako bi se s obzirom na njega trebalo živjeti i ophoditi prema sebi i drugima će biti jasnije kroz nadolazeća poglavlja. Filozofija, religija i kultura Indije izgrađena je na postolju dogmi koje se na prvu mogu učiniti potpuno različitima od zapadnog razmišljanja. Njihova filozofija postavljena je na tradiciji koja je proizašla iz, možemo reći, jednih od najstarijih svetih tekstova – *Veda*.

2.2 Pregled vedskih spisa

Veljačić (1982, 26) u jedanaestoj hrestomatiji jednostavno navodi kako su *Vede* iskaz „duhovnog viđenja“, a to upravo i samo značenje riječi Veda suptilno otkriva i nagovještava. Veda sadrži u sebi korijen *-vid* koji se u sanskrtu prevodi kao *znati*, dok u hrvatskom jeziku korijen proizlazi iz riječi *vidjeti*. Znatiželja je ono što pokreće čovjeka, no moguće se i prisjetiti kako se sama definicija filozofije objašnjava pomoću ljudske težnje za znanjem i otkrivanjem. Čovjek je stoga zaželio da zna, da vidi, da upozna sebe i svijet koji ga okružuje. Indijski mudraci, poznati kao rišiji, su ovim kulturnim zapisom to i pokušali predočiti. Cjelokupnost *Veda* predstavlja zbir raznolikih himni, pjesama, napjeva, savjeta, komentara o mogućnosti spoznavanja sveukupne mudrosti, ali ne onim analitičkim umom, razumom koji bi se proizvoljno pretpostavio od strane europskog materijalističkog uma, već intuitivnim bljeskom očiglednosti kako bi Bergson mogao objasniti. Prije nego detaljnije prikažemo podjele i spektar tema unutar vedske književnosti, važno je napomenuti nesklad povijesnog datiranja nastanka ovog kompleksa koji i dan danas utječe na kulturu življenja i promišljanja o svijetu. U zapadnom svijetu, Veljačić (1982, 26) piše kako se uvriježilo stajalište da su Rig-vede, a one su najstarije knjige himni Vedskog kompleksa, nastale nekad oko polovine drugog tisućljeća prije naše ere. Dasgupta (1922) u svom djelu *Povijesti Indijske filozofije* navodi različita viđenja nastanka Veda od kojih je jedan autor B. Gangâdhar Tilak za kojeg kaže da drži postojanje Veda prije 4000 godina prije naše ere. Profesorica Iveković u svom *Pregledu Indijske filozofije* (1981) također smješta kanonizaciju Veda sredinom trećeg ili tijekom drugog tisućljeća prije naše ere dolaskom Arijevaca na Potkontinent. Dok većina zapadnjaka drži ovu periodizaciju točnom, moguće je kod istočnjačkih učenjaka i akademika pronaći teze koje smatraju Vede daleko starijima. No da ne bi zapali u problematiku datiranja nezaobilaznih zapisa indijske kulture, filozofije i religije, držat ćemo se mišljenja kako su Vede nastale tijekom drugog tisućljeća prije naše ere navodom Arijskih naroda na indijske prostore.

Vede su zbir raznolikih formi, ideja i tematika koje prožimaju ovo veličanstveno djelo. Vede progovaraju o istočnjačkom pogledu na nastanak univerzuma, fundamentalnih zakona, principa kozmosa i čovjeka, o povijesti indijskog naroda, odnosno biografije njihovog panteona, o hvalospjevima prirodnim pojavama i njenim bogovima, o skrivenim znanjima i ritualima te o bezbroj drugih uputa i promišljanja o postojećem. Ovo je djelo prenošeno usmenim putem te je tek kasnije zapisano na starom vedskom sanskrtu kojim su se služile kaste višeg reda. Vede su književnost same za sebe, stil i jezik predočavanja misli napisane su u

kratkim metaforičkim stihovima što nam omogućava njihovo raznoliko tumačenje i shvaćanje, ali tko zna, možda je upravo to skrivena ideja indijskih mudraca. Prvotna književnost, a tako i filozofija, ponikla je iz simbolike ritualnih obreda prinošenja žrtve u čast bogovima, izobilju i vlastitim željama. Običaj žrtvovanja i ritualnih navika pronalazimo u svim civilizacijama pa tako možemo kazati kako ono postoji oduvijek. Dasgupta (1922, 70) podsjeća kako postoji vjerovanje da je svijet nastao upravo zahvaljujući činu žrtvovanja koje je uzrokovalo nastanak vrhovnog Bića. Kompleks Veda se dijeli na četiri osnovne zbirke pjesama ili himni, poznatije još pod nazivom *Samhitā*. Osnovni naslovi *Samhitā*, ujedno i najstarije po svome nastanku su: *Rig-veda*, *Yagjur-veda*, *Sāma-veda* i *Atharva-veda*. Dakako, nezaobilazno je spomenuti i ostale dijelove Veda koja spadaju u Vedsku kanonizaciju, a to su uz *Samhitā* i *Brāhmaṇa*, *Āraṇyaka* i *Upaniṣad*.

Rig-veda, kao što je već prethodno navedeno, najstarija je zbirka himni koja je posvećena vrhovnim božanstvima. Stihovi ovog djela su toliko jedinstveni i moćni i to ponajviše zbog snage izgovora, zvuka i gramatike. Sadrži 1028 himni podijeljenih u deset odjeljaka. Robinson (2015) u svom djelu *Kratka povijest Indije* sumira *Rig-vede* na teme žrtvovanja, obreda i bogova, stvaranja, žena, životinja, pastirskog stila življenja, rata i smrti. Stihovi koji ispunjavaju ove drevne spise nisu jednostavni za razumjeti i interpretirati što nam prevoditeljica Wendy Doniger objašnjava:

Možda je činitelj koji najviše teži ometati poeziju u cjelokupnoj *Rgvedi* fragmentarnost toga djela. Ne samo da je svaka himna zaseban iskaz (iako neke funkcioniraju zajedno) nego i svaki stih stoji sam za sebe te često nije ni u kakvu očitom odnosu spram stihova koji mu neposredno prethode ili za njim slijede (Doniger prema Robinson, 2015, 53).

Sāma-veda predstavlja knjigu napjeva koji su preuzeti iz *Rig-veda* sa svrhom praćenja ritualnog slijeda žrtvenog napitka some. *Yagjur-veda* je knjiga žrtvenih formula namijenjena svećenicima koja također sadrži dodatna objašnjenja u proznom obliku, a posljednja knjiga od najsvetijih u Vedskom kompleksu je *Atharva-veda*. *Atharva-veda* predstavlja knjige o magičnim urocima i formulama koje su mnogo mlađe od *Rig-veda*, što se može prepoznati po stilu i jeziku pisanja. Nakon *Samhitā* imamo tekstove *Brāhmaṇe* koji su nastajali prema Ivkević (1981) otprilike 1200. godine prije naše ere. Iako su *brāhmaṇe* zapravo teološke-liturgijske rasprave u prozi, ovi se tekstovi svejedno smatraju prekretnicom indijske misli unutar kojih se rađa spekulativno mišljenje. Niče ideja indijske teorije o preporođanju duša i đinističke nauke o raznovrsnoj percepciji stvarnosti i mogućnosti (Veljačić, 1982). *Āraṇyake* su knjige šumskih pustinjaka, još jedna u nizu vrsta književnih djela koja su se bavila ritualnim

problemima i utjecajima. Finalno razdoblje vedske književnosti u kojem imamo i prva prevedena djela indijske književnosti, doba je koje se oslobađa religioznog mišljenja i uranja u filozofsko, ezoterično bavljenje svijetom. To su *Upaništade* koje su postavile temelj različitim filozofskim pravcima, idejama i koncepcijama poput nauke o preporodu duša na indijskim prostorima, ali i podlogu za monoteizam (Veljačić, 1982). Ova podjela predstavlja glavna djela Vedskog kompleksa, uz spomenute raspodjele Veda na *Samhitā* dijelove, koje zapravo spadaju u vrstu *Shruti* literature skupa s gore navedenim podjelama. Treba imati na umu kako u zbir ovog drevnog znanja još pripada beskonačno mnogo djela, priča i knjiga, poput *Smruthi* koje također sadrže raznolike filozofske i znanstvene teze, a ima ih sveukupno osamnaest, zatim imamo *Purane* koje možemo promatrati kao povijesni dokument koji se bavi različitim dimenzijama indijskog znanja o nastanku kozmosa i vremena te o prvim uzrocima, potom podjelu *Ithihasam* unutar koje spadaju dva povijesna djela *Sri Ramayanam* i *Mahabharata*, unutar koje se nalazi poznata i nezaobilazna *Bhagavadh-Gita*. Vedska literatura sadrži i *Agamame* koji govore o izradi i pripremi svetih hramova te posljednju podjelu, *Siddhantam*, unutar koje je govor o principima, načelima, postavkama fizike i tehnologije i ujedno prirodnih znanosti. Uistinu je izazovno objediniti sve teorije o nastanku svijeta i prvim počelima unutar vedske literature jer Vede su polazište raznolikih filozofskih pravaca, usmjerenja i religijskih istina. U dugom razdoblju unutar kojeg su se stvarale Vede, moguće je naići na oprečna razmišljanja o božanskome, o podrijetlu kozmosa i o prirodi stvarnosti. No, kako ne bi otišli predaleko i preopširno, o samim knjigama Indije ćemo se ovdje zaustaviti te krenuti s analizom đinizma jer je to tema ovog rada.

3 ĐINIZAM – RELIGIJA I STIL ŽIVOTA

Đinizam predstavlja jednu od važnih drevnih i univerzalnih religija, a ujedno i kulturni sustav Indije koji je nastao kroz traganje za istinom. Indijski pogled na svijet karakterizira se sveobuhvatnom duhovnošću koja prožima svakodnevni život i društvo. Đinizam je drevna religija koja je pripadala malom broju ljudi, ali ipak govori o bitnim problemima koji su danas sve aktualniji. Ova religija je racionalna, ateistična, bez vrhovnog boga, a ipak ne ostavlja pojedinca samog i bačenog u besmisleni, kaotični svijet već nudi smjernice, načela i pravila duhovnog puta. Riječ đinizam izveden je od riječi „*Jina*“ što znači osvajač, tj. onaj koji je uspješno pobijedio svoje strasti i želje. Prema đinizmu svaki pojedinac je odgovoran za vlastito oslobođenje i s obzirom na takvo shvaćanje, proučit ćemo kakav je stil življenja jednog pojedinca koji živi prema tom uvjerenju, a Rankin (2018) nam na samom početku svoje knjige *Jainism and Environmental Philosophy* ukazuje na osobnu odgovornost pojedinca:

Đinisti ne vjeruju u bilo kakvog vanjskog Boga koji je stvorio i održava svijet, niti vjeruju u bilo kakvo sredstvo otkupljenja izvan sebe. Pojedinac mora na kraju sam pronaći istinu jer se ne vjeruje da svećenik ili sveta knjiga posjeduju sve odgovore. Principi đinizma zamišljeni su tako da se sami potvrđuju, kako bi sljedbenik sam otkrio istine, slično kao istraživač u laboratoriju (K. V. Mardia, 2007, 4-5, prema Rankin, 2018, 1).

Sagarmal Jain (2007, 2) navodi kako se svjetske religije mogu podijeliti na semitske religije (Islam, Judaizam i Kršćanstvo) i arijevske religije u koje spadaju Hinduizam, Budizam i Đinizam. Također imamo religije Dalekog Istoka, a to su Konfucijanizam i Šintoizam. Arijevske religije dijelimo na one koje su više fokusirane na aktivan angažman u svijetu, poznate kao *pravṛtti* religije, te one koje su više okrenute prema odricanju i duhovnom povlačenju, *nivṛtti* religije (Sagarmal Jain, 2007, 2). Hinduističke, vedske religije, kao glavni predstavnici pravṛtti tradicije, naglašavaju aktivno sudjelovanje u društvenom i obiteljskom životu, ispunjenje (moralne) dužnosti (*dharma*) i postizanje materijalnih bogatstva, užitaka, ali jednako tako i duhovnog oslobođenja. S druge strane, *nivṛtti* tradicije, Budizam i naš Đinizam, usmjerene su na odricanje od materijalnog svijeta i traženja duhovnog oslobođenja kroz asketizam, meditaciju i moralnu disciplinu. Ove religije naglašavaju unutarnje iskustvo, duhovni razvoj i oslobođenje od ciklusa rađanja i umiranja. Dakle, imamo filozofiju usmjerenu na užitak i zadovoljstvo kroz vedske tradicije i njenu suprotstavljenu spiritualnu filozofiju koja je centrirana prema odricanjima što znači da takva tradicija iziskuje biće koje provodi nad

sobom samokontrolu te nije vezano za nikakve objekte i jednako tako ne ovisi o relaciji spram njih.

Nivṛtti religije poznate su da spadaju u *śramaṇa* tradiciju. Riječ *śramaṇa* dolazi iz sanskrta i znači „onaj koji se trudi, muči“. Glavna karakteristika tih tradicija je da promatraju egzistenciju kao neizbježno iskustvo patnje koje se pomoću odricanja i odvajanja od materijalnog i zemaljskog ublažava i u konačnici postiže oslobođenje (*mokṣa*) ili *nirvāṇa*, tj. *summum bonum* (najviše dobro). Cilj života prema *śramaṇa* tradiciji nalazi se u čistoći, slobodi od grijeha i svega materijalnog (Dasgupta, 1922, 143). Zbog složenog obiteljskog i društvenog života ova tradicija natjerala je čovjeka da pohrli u špilje, šume, planine i osamu, zapravo nagovorila je pojedinca da krene na asketski put, put *tapasa*, kako bi došao do stanja nevezanosti za bilo što i bilo koga. Unutar ove tradicije spadale su *Samkya-yoga* i *Ajivake* koje su danas zaboravljene. Stoga, od živućih religija današnjice, predstavnici ove tradicije su Budizam i Ćinizam koji su prezentacija duhovnog, strogog, moralnog i oslobađajućeg stila života (Sagarmal Jain, 2007,13). *Śramaṇa* tradicija i njen tok različitih vjera bile su u prijateljskom odnosu i zajedništvu. Kao odgovor protiv teizma i fatalističkih teorija na prirodu čovjeka i njegovog djelovanja kroz brojne rituale, podjele i žrtvovanja, *śramaṇa* tradicija htjela je reinterpretirati moralne i duhovne vrijednosti te čovjeka na taj način pročistiti i na kraju unaprijediti.

3.1 Podjela unutar Ćinizma

Kao i u većini religija, unutar Ćinizma moŹemo naći podjele na dvije glavne sekte poznate pod nazivima *digambara* Ćini i *švetāmbara* Ćini. Podjela je proizašla zbog razliĉitih teoloških pogleda i praktiĉnih djelovanja. U ovom poglavlju prouĉit ćemo glavne razlike izmeĊu ovih sekti. Glavno polazište razlikovanja *digambara* i *švetāmbara* grupe tiĉe se oko pogleda na Mahāvīrino uĉenje i njegova asketska pravila, svetih spisa i naĉina odijevanja. Glavno što trebamo zapamtiti je da su se *digambare* drŹali stroŹih, ortodoksnih pravila dok su *švetāmbare* imali blaŹi pristup.

Švetāmbara, što znaĉi „odjeveni u bijelo“, smatraju kako potpuna golotinja nije nuŹna za postizanje potpunog osloboĊenja (*mokša*). Stoga pripadnici unutar ove sekte nose bijele halje simbolizirajući ĉistoću i jednostavnost. Toĉnije, mogu posjedovati jedino tri bijele halje, i sa sobom imaju metlu napravljenu od vune kako bi izbjegli povredu bilo kakvih insekata i sitnih Źivotinja što znaĉi da poštuju i Źive u potpunosti i to po principu ne-nasilja (*ahiṃsā*). Kada lutaju po svijetu, sa sobom nose iskljuĉivo torbu s drvenom posudom s kojom prose bilo hranu ili vodu, lonac za vodu te štap. TakoĊer, ono po ĉemu je poznata ova skupina je da nose bijelu tkaninu preko svojih usta kako ne bi povrijedili sitne organizme pri disanju i govorenju (Amiel, 2008). Unutar *švetāmbara* tradicije smatra se da Źene mogu jednako kao i muškarcima doći do prosvjetljenja te takoĊer mogu biti monasi za razliku kod *digambare* skupine. Monasi iz *digambare* (onaj koji je obuĉen u nebo) sekte vjeruju u strogi asketizam i prakticiraju potpunu golotinju kao znak odbacivanja materijalnog svijeta i nevezanosti za isti. Sve dok pojedinac ne odbaci sve svjetovno, neće doći do potpunog osloboĊenja. Jedino što monasi iz ove tradicije posjeduju jest metlu napravljenu od paunovog perja (*picchikā*) za ĉišćenje puta i posebnu zdjelu za vodu od tikve (*kamaṇḍalu*). Metla od paunovog perja je iskljuĉivo napravljena od onog perja koje je samostalno otpalo, u suprotnom bi bilo koji drugaĉiji naĉin predstavljao zlokoban i nasilan ĉin (Amiel, 2008, 21). TakoĊer moŹemo naići na razlike u ikonografiji i naĉinu prikazivanja njihovih moralnih voĊa, *Tīrthaṅkara*. Kao što moŹemo pretpostaviti, *digambare* prikazuju *Tīrthaṅkare* gole, bez odjeće, dok je ikonografija u *švetāmbarama* prikazana u bijelome.

Još jedna od glavnih razlika izmeĊu sekti se odnosi na priznavanje svetih spisa. Naime, *digambare* ne priznaju svetost *Agama*, Ćinistiĉkih svetih knjiga, već vjeruju da su pravi spisi izgubljeni te da se njihovo znanje prenosilo usmenim putem kroz mudrace za razliku od

śvetāmbare koje *Agame* gledaju kao autentične spise sačuvane kroz generacije. Zanimljivo je da *digambare* tvrde da monah koji je dosegao savršeno znanje (*kevala-jñāna*) nema više potrebe za hranom, dok će *śvetāmbare* smatrati kako je to u potpunosti nemoguće. Dodatne razlike su da *śvetāmbare* tradicija drži kako je Mahāvīra bio oženjen za princezu s kojom je imao kćer, a te informacije *digambare* odbacuju. Unutar dviju sekti također se mogu naći različiti ogranci koji se i dan danas razvijaju (Amiel, 2008). Unutar iste religije imamo dvije različite grane, svaka sa svojim specifičnim praksama i vjerovanjima, ali ipak zajedno koegzistiraju bez obzira na razlike. Još jedan pokazatelj praktične sfere njihove filozofske i religijske koncepcije.

3.2 Učenje i život Mahāvīre

Đinisti smatraju kako je njihova vjera oduvijek, vječna, znači nema početka, nitko ju nije osnovao već postoje dvadeset i četiri velika učitelja koji svojim primjerom žive religiju (Donaldson, 2019). U đinizmu postoje dvadeset i četiri *Tīrthaṅkara*, a značenje ove riječi doslovno prevedimo kao „onaj koji nalazi put“. *Tīrthaṅkara* je duhovni pionir sposoban prijeći izvan neprestanog tijeka zemaljskog života i, kao takav, on ili ona (oni nemaju seksualni identitet u ovoj fazi) djeluje kao model posredujući prijelaz između ovozemaljskog stanja našeg 'ja' i stanje neometane svijesti u činu. Važno je primijetiti da ova oslobođena bića znaju sve, ali u suštini ne mogu utjecati na tok djelovanja svijeta, budući da nemaju namjere i da su radikalno izolirana od bilo čega drugog.

Rishabanath je bio utemeljitelj đinizma i prvi *Tīrthaṅkara* dok je posljednji i najutjecajniji *Tīrthaṅkara* Vardhamāna Mahāvīra. Njega smatramo suvremenikom Gautame Buddhē, rođenog 32 godine nakon Mahāvīra (Chinmoy, 1999, 17). Sve dvadeset i četiri *Tīrthaṅkare* su poznate kao *Jinas* jer su osvojili sve strasti i tako postigli oslobođenje. Prvi *Tīrthaṅkara*, Rishabanath priznat je i od hinduista koji ga smatraju reinkarnacijom *Višne* (uzdržavatelj svijeta) te je pripadao najstarijoj rasi u Indiji poznata kao rasa *mānavas*. *Mānavas* se odnosi na drevnu plemensku grupu koja je, prema nekim povijesnim izvorima, smatrana jednom od najstarijih plemićkih rasa u Indiji. Riječ *Mānava* dolazi od *Manu*, koji je u hinduističkoj tradiciji poznat kao praiskonski čovjek, sin Brahmana te stoga i praotac ljudske rase (Jain, 1988, 41).

U ovom dijelu rada sažeto ćemo iznijeti život ovog velikog učitelja te nabrojati njegove glavne principe i utjecaje na današnja shvaćanja đinističkog nauka koja ću detaljnije objasniti u poglavlju *Etika i Đinizam*.

Mahāvīra, rođen kao Vardhamāna u porodici *kṣatriya* ili ratnika u državi Bihar u gradu Kundragami na sjeveru Indije, 599. godine prije nove ere, bio je sin kralja Siddharta i kraljice Trishala. Njegovo rođenje prati niz povoljnih znakova i snova, što je prema tradiciji označilo dolazak velikog duhovnog učitelja. Njegovo ime je Vardhamāna što znači „onaj koji stalno raste“, a epitet Mahāvīra dobio je zahvaljujući dubokoj sklonosti ka duhovnosti i asketizmu koju je prakticirao, a njegovo stečeno ime u skladu s njegovim učenjima i djelovanjima znači „veliki junak“ (Chinmoy, 1999, 22). S trideset godina odlučio je napustiti svoju porodicu, ženu i kćerku, bogatstvo i sve svjetovno te krenuti na put odricanja (*vairāgya*). Smatra se da je njegovo veliko odricanje ovjekovječeno hordom ljudi koji su prenijeli Velikog Junaka u nosiljci

izvan grada te je on nakon što je sišao s nje odbacio, dio po dio, sve što je posjedovao i imao na sebi samo običan, jednostavni komad krpe koji je nakon nekoliko godina otpustio i bio potpuno slobodan od materijalnog. Jedan zanimljivi podatak, prema ovoj priči, je da je odbacujući sve svoje vanjsko sam sebi rukom iščupao kosu (Chimnoy, 1999, 20). Možemo prokomentirati kako ta činjenica ne djeluje potpuno u skladu s glavnim načelom ove doktrine, a to je nenasilje, kako prema drugima tako i prema samom sebi, a time i vlastitom tjemenu, ali vodeći se njegovim glavnim geslom „Srećni smo mi, srećno živimo mi, koji ništa ne zovemo svojim sopstvenim“ (Chimnoy, 1999, 20) možemo razumjeti polazište njegovoga čina odbacivanja kose.

Mahāvīra je bio iznimna ličnost jer je prakticirao post, čak suzdržavajući se i od vode i meditirajući pod suncem ili velikom hladnoćom. Prema Profesoru Milleru znamo da je svoje meditacije radio s otvorenim očima u složenim položajima i na taj način upijao empirijski svijet, empirijsko znanje oko sebe. S četrdeset i dvije godine postiže prosvjetljenje (*kevala-jñāna*) te postaje sveznajući *Jina* koji posjeduje beskonačno, čisto znanje. Imao je, kao i svaki avatar duhovnog života, jedanaest glavnih, vjernih učenika poznatih kao *gaṇadhara*, s tim da je njegov centralni učenik bio Sri Sudharma Swami (Parveen Jain, 2019, 35). S Mahāvīrom je započeo i red za žene budući da je on prihvatio svoju prvu učenicu Chandanu (Chimnoy, 1999, 33). Potpuno utruće (i oslobođenje) postigao je sa sedamdeset i dvije godine u potpunoj, dubokoj meditaciji u Pavi.

Prema Mahāvīri, vjerski, religijski pothvat povezan je sa životom u cjelini, unutarnja inspirativna sila je važnija od vanjskog djelovanja ili rituala. Naglašava važnost unutarnjih poriva, namjeru nekog ponašanja kao i posljedicu tog istog ponašanja. Mahāvīra je pokušao uspostaviti i podučiti, ukazati na bitnost harmonije između znanja i ponašanja (S. Jain, 2007, 33). Poštuj tuđi život, kaže đinistički nauk, ali ujedno to podrazumijeva da se poštuje i tuđi pogled na svijet, na određenu situaciju. Poštuj biće jer to biće je bog, svaka individua ima mogućnost, potencijal da postane najviša sfera sebe, da dosegne božje stanje. Nešto slično nam je, u moderno doba na moderan način koji neće suvremenom čovjeku izazvati podsmjeh, spominjao i Levinas u svome djelu *Totalnost i Beskonačnost* (1961), a to je da u svakom drugome, u očima drugoga, trebamo prepoznavati Božje biće te tako biti njemu na usluzi. S druge strane, đinizam također prepoznaje univerzalnost i svetost svih bića, ali puno veći naglasak stavlja na pojedinca koji za sebe treba ponirati u osamu, odnosno smanjiti socijalno okruženje kako bi dosegnuo oslobođenje tj. *mokṣu*. Za Mahāvīru je čak i srednji put bio put, stajalište ekstremnoga jer je to također zauzimanje stava, nekog točno određenog gledišta, a to

je u ovom slučaju srednji put. Ekskluzivna sredina je budizam, ona sredina koja isključuje i negira dva ekstrema, dok je Mahāvīra zauzimao inkluzivnu sredinu, ona sredina koja ne odbacuje ostala dva ekstrema već prihvaća obje alternative ostajući u sredini i djelujući po njoj (Matilal, 1981, 17).

Mahāvīra je svojim učenjima značajno utjecao na đinističku filozofiju i praksu. Njegov naglasak na nenasilju i samodisciplini oblikovao je etički i duhovni okvir đinizma. Uvođenjem strogih asketskih praksi i propovijedanjem pet glavnih zavjeta o kojima će biti detaljnije govora u nadolazećim poglavljima, Mahāvīra je postavio temelje za monaške zajednice koje su centralne za đinistički život. Ovaj istinski goli mudrac, gimnosofist, svojim je asketskim životom i učenjima predstavio đinističku tradiciju koja nije isključivo religiozne naravi već filozofska, etička i duhovna, univerzalna praksa.

3.3 Klasifikacija bića i priroda svemira

Đinistički filozofi smatraju da postoji onoliko jastva koliko ima živih bića na svijetu. Svaki ima postojani samo-identitet sačuvan čak i u krajnjem stanju koje je ujedno i uvjet mogućnosti za etičku odgovornost. Što se tiče nečije odgovornosti za niz djela, oni su vrlo kritični, kako prema budističkoj koncepciji prema kojoj ne postoji sopstvo, tako i prema brahmanskoj koncepciji prema kojoj je individualno 'ja' u konačnici nerazdvojeno od univerzalnog ja.

Konačno, u svemiru postoji fiksna količina sopstva. Ne samo da u ovom kozmičkom ciklusu neoslobođeni prelaze iz jednog rođenja u drugo, već će to biti isti oni koji će nastaviti to činiti i u sljedećem kozmičkom ciklusu, i tako dalje. Osim toga, 'ja' može biti sposobno ili nesposobno za oslobođenje, odnosno kada sopstvo nije prikladno, nikakvo dobro djelo ne može promijeniti tu činjenicu.

Đinistički mislioci ističu se u razvijanju dugih i visoko tehničkih klasifikacija. Temeljna klasifikacija je taksonomija koja razlikuje vrste utjelovljenih sopstva prema broju osjetila koja posjeduju. Ova je taksonomija zadržala svoju važnost za suvremene praktičare, osobito zato što definira opseg štete koja se stječe kada netko stvarno ozlijedi živo biće. Što više osjetila neko biće ima, to mu se na više načina može nauditi ili mu pomoći. Tu prva kategorija okuplja sva živa bića koja posjeduju samo jedno osjetilo, a to je osjetilo dodira. To se odnosi ili na biljke, ili na elementarna jastva, bilo gruba ili suptilna, koja se utjelovljuju u atomu zemlje, vode, vatre ili zraka. Kao posljedica toga, postoje duše i u stvarima kao što su kamenje i metali. Međutim, nije uvijek slučaj da se jastvo utjelovi u tim atomima (Glasenapp, 1999, 196).

Kad u sebi nema sebe, atom je čisto neživa materija, nesposobna patiti. Nasuprot tome, svaka biljka ili životinja nužno je domaćin sebi, to je ono što je čini živom. Što se tiče biljaka, neke također mogu biti domaćini nekoliko sebstva, kao u slučaju mahovine. To se također odnosi i na najosnovniji oblik života koji se zove "*nigoda*" "bezposlen", a koji se sastoji od skupina sićušnih bića s malo nade za oslobođenje. Mogu se naći posvuda, uključujući zrak, tkiva biljaka ili meso životinja. Uvreda mora biti jaka da bi se biće jednom utjelovilo iz ljudskog bića kao *nigoda*. Jedan poznati primjer je onaj Makkhali Gośāle, vođe heretičkog pokreta Ājīvika, koji je bio bez poštovanja i izazivao je Mahāvīru (Chimnoy, 1988, 38). Nadalje, ako biljka umre, njezino 'ja' migrira i ponovno se utjelovljuje u drugom, manje ili više suptilnom tijelu. U ovom slučaju, tijelo biljke više nije živo, ali je još uvijek naseljeno jedinkama bakterija koje rade na njenoj razgradnji. Bića s jednim osjetilom imaju osjetilo dodira, a to znači da ne

mogu vidjeti, čuti, mirisati, okusiti, niti misliti, ali imaju minimalnu svjesnu aktivnost u vidu taktilnog iskustva. Osim toga, čak i na grubo nerazvijen način, oni već mogu iskusiti zadovoljstvo i bol.

Uz jednoosjetilna bića, imamo prvo crve i svako biće u njihovoj kategoriji, poput pijavica, mekušaca ili vrste fitofagnih kornjaša. Uz dodir, bića s dva osjetila, posjeduju i okus. Zatim, mravi i sva bića u njihovoj kategoriji, poput fitofagnih insekata, termita i stonoga, su bića s tri osjetila te također mogu osjetiti i miris. Slijede ih bića s četiri osjetila koja uz spomenuta tri imaju i osjetilo vida poput pčela i sličnih bića kao što su muhe, komarci, leptiri ili škorpioni. Konačno, ljudska bića i sva bića u njihovoj kategoriji, poput riba, gmazova, ptica, četveronožaca, demoni i bogova, bića su s pet osjetila, uživaju u dodiru, okusu, mirisu, vidu i sluhu (Glasenapp, 1999, 199). Među njima, neki također imaju intelekt ili um (*manas*), koji neki autori smatraju šestim čulom.

Zanimljivo je primijetiti da engleski izraz “animal” označava ono što je animirano, što ima dušu, dok u đinizmu, ono što je animirano, što ima dušu (*jīva*), uključuje i nepokretne biljke i elementarna bića. U ovoj koncepciji, sanskrtski izraz za životinju je “*tiryāṅc*”, “ono što je u stanju prijeći prostorno područje”. Dakle, svemir sadrži beskonačan broj duša, od čovjeka pa sve do stijena, vode i mikroskopskih sfera. Prema ovoj tradiciji vrijedi pravilo da ako postoje jedva vidljivi oblici života, onda moraju postojati i nevidljivi. Zanimljivo je kako su mudraci tog vremena bez ikakvih empirijskih potkrjepa, odnosno bez instrumenata, bili svjesni svepostojjećeg života te tako postavili preteče teza mikrobiologije (Woodcock, 2000, 176).

Teško je razumjeti što u ovom sustavu nije živo. Stoga je djelovanje na ne štetan način blisko nedjelovanju. U praksi, dok laička zajednica treba izbjegavati ozljeđivanje bića s dva ili više osjetila, monaška zajednica također treba izbjegavati ozljeđivanje bića s jednim osjetilom. Uz takvu normu djelovanja, redovnici i redovnice ne mogu kuhati niti obavljati niz radnji potrebnih za preživljavanje. Iz toga se razvija sustav preraspodjele zasluga i mana za laike koji čine neke nasilne radnje za svoj opstanak, ali se iskupljuju u osiguravanju sredstava za život samostanskoj zajednici.

Nadalje, đinistički autori vjeruju da je život svemira proces bez početka i kraja, koji prolazi kroz kontinuirani niz kozmičkih ciklusa od kojih svaki traje milijarde godina. Ne postavlja se pitanje porijekla i kraja svemira budući da je potonji vječan. Ono što je važno je prijelaz između dvije vrste razdoblja. Kotač vremena doživljava jedan silazni ciklus koji prolazi kroz šest razdoblja tijekom kojih blagostanje, sreća i moral opadaju i jedan uzlazni ciklus koji prolazi kroz šest razdoblja tijekom kojih raste prosperitet, sreća i moral. Ova razdoblja karakteriziraju

moćnost, odnosno nemogućnost, individualnog oslobođenja dok se događaju. Doista, s jedne strane, potrebno je najmanje patnje da bi se željelo uključiti na put oslobođenja, a s druge strane, spokojstvo mora biti dovoljno dostupno da bi se moglo ispravno baviti asketskim praksama. Na dan kada je *Krišna* napustio Zemlju, u trećem tisućljeću prije Krista, nakon velike bitke opisane u *Velikom epu o dinastiji Bhārata (Mahābhārata)*, ušli smo u peto padajuće razdoblje ciklusa. Stoga se očekuje da će stvari u našem svijetu nekoliko tisućljeća ići s loših na gore prije nego ponovno postanu bolje. To znači da više nije moguće postići prosvjetljenje u sadašnjem razdoblju jer je svjetski poredak previše nestabilan.

Započeli smo ovo poglavlje izjavom da su đinisti oni koji smatraju da su učenja sveznajućih *Jina* izraz vječne suštinske prirode svemira te da je jedino postojeće učenje ono Mahāvīre “Velikog Junaka”, dvadeset četvrta i posljednja *Jina* trenutnog kozmičkog razdoblja. Mahāvīra je Buddhin stariji suvremenik i ima biografiju vrlo sličnu njegovoj.

Osim toga, nakon Mahāvīrinog oslobođenja, oslobođenje više nije moguće u našem carstvu i to iz kozmičkih razloga. Međutim, višeslojna struktura svemira odražava ideju dinamike osim u slučaju konačnog oslobođenja te tako stoji da se:

Ispod Srednjeg svijeta nalazi niz paklenih sfera, svaka sukcesivno tamnija, turobnija i neugodnija, gdje paklena bića trpe strašne muke jedni od drugih i kroz mučenja koja im nanose njihovi demonski čuvari. Ispod najdublje paklene sfere nema nikakvih nastambi, već samo oblaci (Bh 6. 8). Iznad Srednjeg svijeta nalazi se niz nebesa s rastućim sjajem, čiji božanski stanovnici vode živote uživanja nalik onima zemaljskih monarha. Međutim, te bogove ne treba smatrati objektima obožavanja. Zapravo, njihov položaj je u konačnici duboko nezadovoljavajući jer, nakon što im nestane zaliha zasluga koje su im omogućile da se rode kao bogovi, oni će pasti s nebesa. Muke koje podnose paklena bića također su ograničene, i nakon dugotrajne pokore u paklu, ponovno rođenje mora se dogoditi u nekom trenutku. Iznad nebesa i na samom vrhu *loka* nalazi se "Blago zakrivljeno mjesto" (*Isatpragbhara*), koje je oblikovano poput suncobrana i gdje oslobođene i bestjelesne duše prebivaju, doživljavajući čisto znanje, energiju i blaženstvo, bez ikakvog daljnog ponovnog rođenja. (Dundas, 2002, 91-92).

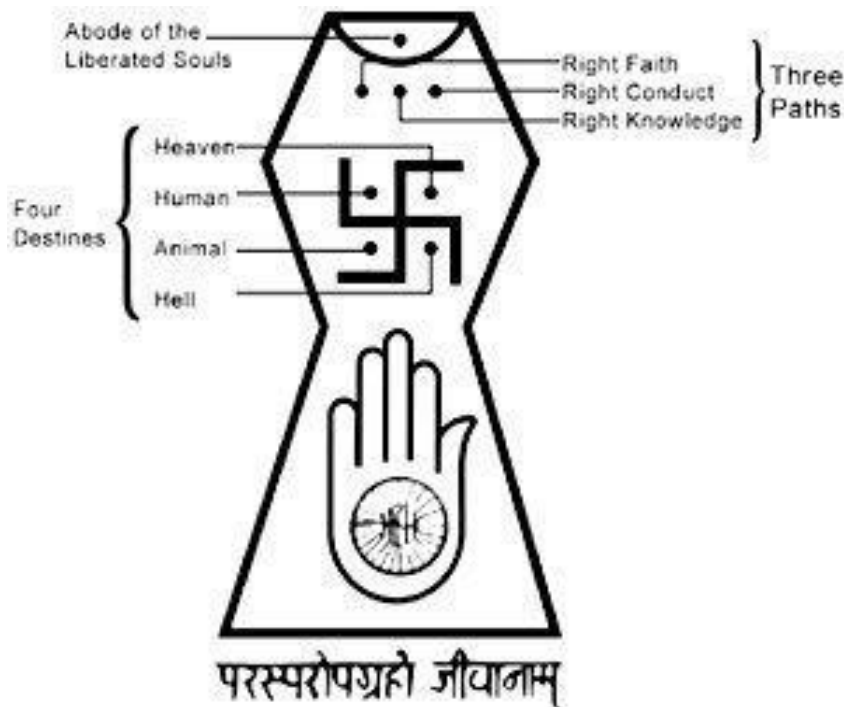
Kanonska literatura (3.st. pr. Kr. – 6. st. po. Kr.) već uključuje opise svemira, ali tek između 3. i 13. stoljeća nove ere nastaju specijalizirani tekstovi posebno posvećeni kozmografiji, među njima i utjecajni *Kompendij Srednja Zemlja (Jambūdvīpasamgrahaṇī [JDS])* Haribhadre Sūrija (770. po. Kr.). Tamo je svemir opisan kao sastavljen od dva dijela. S jedne strane, svijet (*loka*),

iznimno golem, ali konačan, okupiran je živim bićima i stvarima; s druge strane, ostatak (*aloka*) okružuje svijet svojim beskrajnim i praznim prostorom.

Naseljeni svijet sastoji se od niza otoka-kontinenata, oceana, pakla i raja. Mjeri udaljenost koju prijeđe bog koji šest mjeseci leti brzinom od šesnaest milijuna kilometara u sekundi. U ovom svijetu, ljudska bića žive samo u Međuzemlji, koja se također naziva Otok-Kontinent stabla ruže jabuke (*Jambūdvīpa*). Središnja Zemlja je, kao što joj ime kaže, središnja. Njegova je površina izrazito mala u usporedbi s ostatkom svijeta. Različiti dijelovi svemira definirani su u odnosu na mogućnost—odnosno nemogućnost—oslobođenja u njima, a područje Srednje Zemlje je jedino područje iz kojeg je moguće postići oslobođenje. Takvo predstavljanje pogoduje prisjećanju rijetkog i središnjeg karaktera ljudskog rođenja koje jedino može dovesti do oslobođenja. Štoviše, opseg i složenost cjeline stalni su podsjetnik na vještine sveznajućih *Jina* koji su bili u stanju poučavati takav sustav (Dundas, 2002, 91).

Oko 16. stoljeća, svijet je prikazan u liku čovjeka čime se naglašavaju sličnosti između strukture svijeta i unutarnje borbe s kojom se suočava svaki pojedinac. U konačnici, preciznost s kojom autori opisuju svijet omogućila je đinizmu da se jasnije izdvoji od drugih svjetonazora. Doista, u ovim opisima svemira prevladavaju samo vrijednosti đinizma. U tom smislu, tako predstavljeni svemir postaje amblem religijskog identiteta, kao i vodič religijske prakse, jer je iznad svega (slika 1.).

Zaključno tome, možemo kazati kako je svaki pojedinac vlastiti bog, onaj koji samog sebe oslobađa ili vraća u ponovni život, dakle đinizam se može promatrati kao religija samo-pomoći (Navoda De Zoysa, 2017, 3) jer đinizam ne prepoznaje osobnog boga kao stvoritelja ili upravitelja svemira. Iako đinizam priznaje postojanje božanskih bića ili demona, oni nisu vječni niti su kreatori svemira, već su sami podložni zakonu *karmana* i duhovnom napretku. Stoga, đinistički koncept božanstva više se odnosi na postizanje božanskog stanja kroz samospoznaju i etički život, nego na obožavanje svemogućeg entiteta.

Slika 1. Simbol Āinistiĉkog svijeta ⁴

Iz prikazane slike 1. koja predstavlja uređeni svemir Āinizma, imamo četiri moguće sudbine za duše s obzirom na prethodni život. Gledajući karmiĉke ĉestice koje si je duša prikupila, duša moēe obitavati u najniēem svijetu, paklu, srednjem svijetu gdje spadaju Źivotinje i ljudi te gornjem, rajskom svijetu za bogove. Najgornji dio njihovog svemira rezerviran je za oslobođene duše koje ne participiraju viēe u cikliĉnom putovanju Źivota i smrti, a duše koje su postigle taj cilj morale su zadovoljiti tri ispravna puta kroz ispravnu vjeru (*darśana*), ponaēanje (*caritra*) i znanje (*jñāna*) (Dundas, 2002, 87).

U Āinizmu, jastvo (*jīva*) je neometana svijest koja konkretno doŹivljava spoznaju i percepciju, a unutar poglavlja objasnili smo kako unutar ove tradicije skoro najsitnija biĉa posjeduju suptilne percepcije, a stoga i dušu (*jīva*). Sva ta jastva Źele uŹitak, proŹivljavaju bol, djeluju korisno ili Źetno i doŹivljavaju plod toga. Ovdje se njihova koncepcija razlikuje od koncepcije *Sāṃkhya* filozofa, koji smatraju da u najdubljoj stvarnosti jastvo nikada nije

⁴ Preuzeto s:

https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&sca_esv=fbc98ab7d72b3cc1&q=jain+symbol+of+world&tbm=isch&source=Inms&fbs=AEQNm0DDynDnpfZ3SW7TOzlcHwE8l5Bc2lnSueRD4cpljh12PHu9kvdNa9Wm3CLEnQvsLagNngOc3Ee5VtQuK7nWOM9QesmGBfV_EV4ZV4zOMHNIFNaVzOzfnzCwc2Wau5dVBeZsZEQhInHOggawv2lyrsC3QO3zsXK5ZOHHMooBI2U-3CDH0lo&sa=X&ved=2ahUKEwjH3tqslMyHAXp7rsIH3ZBIMO0pQJegQIDhAB&biw=1536&bih=739&dp_r=1.25#imgrc=uagXTjnZ2O1O0M&imgdii=gvrdbGv5XNVpuM

djelovalo i da sve percipirane aktivnosti zapravo izvode ne-jastva stvari koje pokušavaju oponašati sopstvo. Iz ovoga, jastva nikada nisu bila istinski vezana karmom, a shvaćanje ove prave prirode stvari, zahvaljujući jogijskoj praksi meditacije, dovoljno je za oslobađanje od ponovnog rođenja i karmičke odmazde (Donaldson, Bajželj, 2021, 20).

Unatoč uspjehu ove koncepcije i činjenici da đinistički filozofi dijele većinu potrebnih elemenata da se također „pretplate“ na ovu koncepciju, oni ne idu tim smjerom. Razlog tome je što im je potrebno aktivno 'ja' budući da moralne razlike gube svoju vrijednost na hipotezi o pasivnosti duše. Po tom pitanju, oni su također oštri kritičari teorija o stvaranju svijeta od Boga (*Īśvara*) u kojima je inteligentni subjekt puki proizvod vanjskog inteligentnog principa ili fatalističke teorije prema kojoj su sve stvari fiksne. Prema Woodcocku (2000, 176) specijalni, oprezni odnosi prema životinjama, biljkama pa čak i prema osnovnim elementima ukazuju na drevnost ovog nauka još od predarijevskih kultova koji, zagovarajući empatiju prema svemu živućem, preuzimaju odgovornost za vlastitu dušu. Kako religija đinizma nema vrhovnog Boga kao stvoritelja svijeta i onoga koji može izbaviti čovjeka od patnje, već se svaka *jīva*, ne samo čovjek, treba fokusirati na pojedinačno spasenje, religija đinizma predstavlja:

...ateistički sustav vjerovanja... Prvenstveno usmjeren na način na koji pojedinci pronalaze svoj put prema osobnom prosvjetljenju. Riječ je o transcendentnoj vjerskoj tradiciji, u kojoj se prosvjetljeni pojedinac na kraju promatra kao oslobođeno biće, odvojeno od svijeta. Ipak, istodobno je riječ o vrlo praktičnoj filozofiji koja, kako kaže đinistički matematičar Kanti Mardia, pogoduje znanstvenom istraživanju (Mardia, op. cit., str. 4–5) i omogućuje pojedincima i zajednicama da ponovno procijene svoj odnos prema okolini (Rankin, 2018, 1).

4 DOGME ĐINIZMA

Cijela fizika đinizma je prezentacija materijalističkog atomizma, slična današnjem modernom shvaćanju. U tome su đinistička shvaćanja bliska onima iz tradicije *Nyāya-Vaiśeṣika*. Atom (*paramāṇu*) je infinitezimalan, krajnji i vječan. Iz toga se niti stvara niti uništava. Sada, suprotno shvaćanjima filozofa *Nyāya-Vaiśeṣika*, prema kojima je Bog (*Īśvara*) onaj koji upravlja udruživanjem ovih atoma i stvara svijet kakav mi doživljavamo, đinistički filozofi smatraju da ne postoji takav entitet. Za njih su atomi oduvijek tu i njihovo povezivanje slijedi prirodne zakone. Đinistički filozofi posebno su kritični prema stavu koji ne favorizira etičku odgovornost, a prepoznavanje da je vanjska svijest odgovorna za stanje u svijetu riskira nepopravljivo potkopavanje ove etičke odgovornosti. Prema njima, etika posebno zahtijeva da se pojedinac može stvoriti ili razgraditi u ovom svijetu. To je djelomično ono što objašnjava da postoji duga tradicija opovrgavanja argumenata *Naiyāyike* od strane džanističkih i budističkih filozofa u korist činjenice da je Bog održavatelj svijeta.

Osim toga, atom nije nužno materijalan. Doista, jastva su vrsta atoma. Materija postoji kao atom ili kao agregat (*skandha*). Agregati, nastali uzajamnim privlačenjem atoma, variraju od binarnih do beskonačnih spojeva i svaki percipirani objekt, to jest svaki objekt obdaren oblikom, je agregat. Kao takvi, atomi su bezoblična osnova svih oblika, iako se ponekad kaže da ima oblik u onoj mjeri u kojoj ga mogu percipirati sveznajući (Dundas, 2002, 93-95).

Nadalje, u suprotnosti s koncepcijom *Nyāya-Vaiśeṣike* i u skladu s Leukipom i Demokritom, đinistički filozofi drže da je atom jedne vrste najprije nediferenciran, sličan bilo kojem drugom atomu iste vrste, a zatim razvija diferencirane karakteristike pa postaje atom zemlje, atom vode itd. Atomi stoga dobivaju neku vrstu okusa, boje, mirisa, kontakta, kao i težine, teži se kreću prema dolje, a lakši prema gore. Zanimljiva karakteristika đinizma je da se atom može kretati tako brzo da u jednom trenutku pređe cijeli svemir. Ovo objašnjava da neki sveci, koji su dobro uznapredovali na putu koji se sastoji od spoznaje prave prirode stvari, mogu izvesti ovo čudo.

Konačno, atomi se mogu skupljati i širiti. Kada su u suptilnom stanju, nebrojeni atomi zauzimaju prostor jednog grubog atoma. Materija je vječna tvar neodređena kvantitetom i kvalitetom. Zbog toga što se atomi u njoj mogu širiti, materija može povećati ili smanjiti volumen bez dodavanja ili gubitka čestica. Za jastvo, koje je također atom i koje ima dimenzije iako nije materijalno, to znači da je sposobno za širenje i skupljanje. Sopstvo je zapravo prošireno s fizičkim tijelom koje zauzima. To je ono što objašnjava da imamo osjete od vrha

glave do vrha nožnih prstiju. To znači da je 'ja' vrlo male veličine kada počinje u maternici, zatim se širi i, na kraju svakog zemaljskog života, ponovno se skuplja u sjeme sljedećeg rođenja. Ćinistički filozofi koriste metafore poput one o svjetiljci, bilo da je postavljena u malu posudu ili u veću prostoriju, svjetiljka osvjetljava cijeli prostor. Na isti način, jastvo daje svijest prema dimenzijama tijela koje zauzima. Još jedna specifičnost Ćinizma je vjerovanje prema kojem se utjelovljeno 'ja' u posebnim okolnostima može proširiti izvan svog tijela, do veličine svemira, i djelovati izvan njega.

4.1 Metafizika

Ćinistička metafizika predstavlja složeni sustav koji obuhvaća različite aspekte stvarnosti. Prema Ćinističkoj misli, stvarnost je vječna i nepromjenjiva u svojoj suštini, ali promjenjiva u svojim pojavnim oblicima. Promatranje stvarnosti na ovakav višedimenzionalan način počiva na konceptu relativnosti kroz teoriju *anekāntavāda* o kojoj će više biti govora u nadolazećem potpoglavlju. Dualistička stvarnost se sastoji od beskonačnog broja supstanci koje se dijele na dvije glavne kategorije: *jīva* (svjesna bića ili duše) i *ajīva* (nesvjesne, nežive supstance). Prema Ćinističkoj misli, osnovne vrste stvarnosti su duše (*jīva*), i nesvjesne supstancije: materija i energija (*pudgala*), kretanje (*dharma*), mirovanje (*adharmā*), prostor (*ākāśa*) i vrijeme (*kāla*), a poznate su i kao šest vječnih elemenata univerzuma pod nazivom *dravyas* (Prasad Jain, 1988, 12).

Jīva predstavlja životnu silu, svijest i duhovnu komponentu koja se nalazi u svim živim bićima. Ćinizam tvrdi da je *jīva* vječna i neuništiva. Svaka *jīva* je individualna i ne može se spojiti s drugom *jīvom*. Ova ontološka neovisnost razlikuje Ćinistički koncept duše od drugih indijskih filozofskih sustava kao što su hinduizam i budizam. U hinduizmu, *ātman* (duša) teži sjedinjenju s Brahmanom, dok u budizmu ne postoji trajni entitet koji se može nazvati dušom (*anātman*). Ćinistička *jīva*, s druge strane, zadržava svoju individualnost kroz beskonačne cikluse rađanja i smrti (P. S. Jaini, 1979, 102). Biće, *jīva*, nepromjenjiva je u svojoj suštini, ali ipak podložna promjenama zbog koncepta *karmana* i pošto posjeduje promjenjive atribute. Dualistički pristup Ćinizma, koji razlikuje svjesne i nesvjesne supstance, može se usporediti s kartezijanskim dualizmom tijela i duha. Dok Descartes tvrdi da su tijelo i duh dvije različite supstance koje međusobno djeluju, Ćinizam ide korak dalje tvrdeći da su *jīva* i *ajīva* potpuno različite, ali međusobno povezane kroz zakon *karmana*.

Ajīva je s druge strane ono nesvjesno i obuhvaća materiju i energiju (*pudgala*), prostor (*ākāśa*), vrijeme (*kāla*), pokret i kretanje (*dharma*) te mirovanje (*adharmā*). Sve ove nabrojene kategorije su međusobno povezane i u konstantnoj interakciji što upravo i dovodi do dinamične prirode stvarnosti (Jaini, P. S., 1979, 98-101). Svemir se smatra vječnim i beskonačnim u svim smjerovima, no ipak nije sav prostor nastanjiv. Ograničeno područje prostora koje je nastanjivo se obično opisuje u obliku ljudskog lika koji stoji s podbočenim rukama. To područje je jedino prožeto *dharmom*, principom kretanja koje omogućuje postojanje života i aktivnosti. *Adharma* nije samo odsutnost *dharme*, već princip koji uzrokuje da se objekti prestanu kretati. Fizički svijet nalazi se u uskom dijelu sredine nastanjivog prostora unutar kojeg ove dvije suprotstavljene sile kretanja i mirovanja omogućuju funkcioniranje svemira i regulaciju svih entiteta unutar istog (Jain, P.J., 1988, 12).

Vrste neživih tvari (*ajīva*) bave se materijom i njezinim organizacijskim principima. Za početak, prostor (*ākāśa*) je sveprožimajuća jedinstvena i nedjeljiva cjelina koja uključuje i dio koji zauzima svijet stvari (*loka*) i prazninu, odnosno prazan dio izvan njega (*aloka*). Točka prostora (*pradeśa*) zamišljena je kao ono što može biti zapriječeno jednim nedjeljivim atomom materije i što može dati prostor svim vrstama čestica.

Prostor sam po sebi nije dovoljan uvjet kretanja i mirovanja. Da bi se izbjegao kaos, potrebno je postulirati medij kretanja (*dharma*), kao i medij mirovanja (*adharmā*). Tradicionalna metafora je da, kao što je voda uvjet kretanja riba, *dharma* i *adharmā* uvjeti su svih kretanja. Ovdje leži još jedna specifičnost đinizma. Dok u drugim sustavima *dharma* (etimološki „ono što održava“) predstavlja jedini stvarno održiv tijekom djela, krepostan način života, dostojno ponašanje, nečije učenje ili religiju, ovdje ona predstavlja medij kretanja, dok je zaslužno ponašanje u đinizmu poznato pod nazivom „*punya*“ (odnosno, nezaslužno ponašanje „*papa*“). Ovo je primjer đinističke tendencije da fizikalizira filozofske i etičke koncepte stoga imamo konstantnu isprepletenost koncepata koji uvijek vode prema moralnom, empatičnom načinu življenja. Moguće je shvatiti da u ranim đinističkim koncepcijama, u kojima su konkretni činovi najvažniji, a ne sama namjera, *dharma* postaje ono što općenito objašnjava kretanja.

Prostor, medij gibanja i medij mirovanja zajedno su uvjeti gibanja stvari koje se mogu kretati, dok na njih samo kretanje ne utječe. Oni su lišeni kvalitete okusa, boje, mirisa, zvuka i kontakta. Oni prožimaju cijeli svemir, a ipak su nefizički, neatomski i nediskretni. Ove tri stvari čine jedinstvo, imaju istu sveobuhvatnu veličinu i kontinuirani oblik. Oni se razlikuju samo

zbog razlike u njihovim funkcijama. Oni su uvjeti za opstanak svih stvari, jastva i materije, okolina koja povezuje izolirane pojave u uređenu cjelinu.

Što se tiče materije i energije (*pudgala*), ona je materijalni uzrok tijela, govora, uma i daha. To znači da u ovoj koncepciji nisu samo tijela (*śārira*), već i fizički um, riječi, misli i dah, zapravo vrste suptilnih materijalnih supstanci. Materija specifično objašnjava postojanje *karmana*, suptilne vrste materije. Da objasnimo, postoji sveindijsko shvaćanje da je ono što ima dijelove nepostojano. U đinizmu, materija je jedina vrsta tvari koja se može pridružiti ili odvojiti i, prema tome, koja ima dijelove. Stoga, nepostojanost dolazi samo od povezanosti s materijom. Suprotno materiji:

- 'ja' je jedan atom lišen dijelova te potpuno neovisan i od drugih sopstva i od drugih supstanci,
- prostor, medij kretanja i medij mirovanja jedinstvena su nedjeljiva cjelina, svaka za sebe zauzima sav kozmički prostor i
- vrijeme nema produženje.

Konačno, vrijeme je ono što postaje. Vrijeme se ne tretira drugim tvarima jer nema produžetka. Iz ovoga se vrijeme ne smatra supstancom u pravom smislu riječi, već samo u nekim aspektima. Njegovo postojanje može se ekstrapolirati samo iz naše svijesti o fenomenima. Međutim, postoji apsolutno vrijeme (*kāla*), koje je vječno, i relativno vrijeme (*samaya*), s početkom i varijacijama koje je određeno kretanjem stvari. Vrijeme se naziva razaračem jer su sve stvari podložne rastvaranju oblika u cikličkom tijeku vremena (Schubring, 1978, 128).

4.1.1 Kategorija stvarnosti

Tattvārthasūtra, TS, *Traktat o onome što postoji* (*tattva*-stvarnost, *ārtha*-narav) povezan s imenom Umāsvāmina i vjerojatno napisan od strane više autora, tradicionalno se smatra prvim djelom i glavnim predstavnikom klasične đinističke filozofije. To je najstarija postojeća zapisana đinistička rasprava na sanskrtu s pretpostavkom da je iz 4. stoljeća. Cilj je bio integrirati teme kojima se bavi kanonska literatura u koherentan filozofski sustav. *Traktat o onome što postoji* počinje sljedećim stihovima:

- TS 1.1. Put do oslobođenja sastavljen je od ispravnog pogleda (*darśana*), ispravnog znanja i ispravnog ponašanja.

- TS 1.2. Pravi pogled je povjerenje u kategorije.
- TS 1.4. Kategorije su ja, ne-ja, priljev (karmičke materije), ropstvo (karmičkom materijom), zaustavljanje (dotoka), uništenje (ropstva), oslobođenje.
- TS 5.1. Neživi entiteti (= ne-ja) su medij kretanja (dharma), medij mirovanja, prostor i materija.
- TS 5.2. (Ovi) zajedno s jastvima su supstance.
- TS 5.38. (postoji samo u nekim tekstualnim tradicijama). Vrijeme je također supstanca.

Dakle, postoji sedam kategorija i šest osnovnih vrsta tvari koje smo naveli u govoru o metafizici. Prva kategorija, od koje je svemir konstruiran, sastoji se od životnog, svjesnog principa, koji je ujedno vrsta supstancije, dok druga kategorija, ne-sebstva, obuhvaća pet preostalih vrsta supstancije. Ove dvije kategorije već su detaljno opisane. Pored njih, tu su kategorija *āsrava*, dotok štetne i bezopasne karmičke materije u osjetilnu supstancu, odnosno u dušu, i preko kojeg se vežu karmičke čestice.

Ovaj strani element poznat je kao *karmann*. Ćinizam pod *karmannom* ne podrazumijeva 'rad ili djelo'. Prema njihovoj koncepciji, *karmann* je nakupina vrlo finih materijalnih čestica nezamjetnih osjetilima. Ta nakupina ulazi u dušu i mijenja je. *Karmann* je oblik materije koja proizvodi određena stanja u ovozemaljskim dušama koje pate od okova rođenja i smrti u vremenu bez početka (Mehta, 1951, 134).

Taj priljev, tj. dotok je konstantan što znači da, dok se čovjek oslobađa *karmana*, drugi *karman* dolazi umom, govorom i ponašanjem. U Ćinističkoj kulturi ova kategorija se dijeli na dvije *āsrave* (priljev čestica materija na dušu) poznate kao *bhavāsrava* što se odnosi na misaone aktivnosti koje uzrokuju ulazak *karmana* u dušu, a to su deluzija, želja za kontrolom, nepažnja, aktivnosti uma, govora i tijela te strasti. Druga vrsta ove kategorije je *karmansvara* koja predstavlja stvarni čin, stvarni ulazak materije u dušu, a ne aktivnosti koje su to pokrenule. Ovdje treba istaknuti kako je u Ćinizmu *karman* fizička supstancija koja se povezuje s pojedinačnom dušom određujući njezinu sudbinu jer je materija privučena dušom, »bića su podvrgnuta karmanu« (Viy. 644a), a određenje sudbine duše odnosi se na tu i egzistencije nakon nje. Univerzum je prepun vrlo fine kozmičke materije koja može postati *karman* (*karmāvaraṇa*, tj. karmička prljavština), koja privučena duši ulazi u nju, zarazi ju i ostaje zauvijek spojena s njom (Kokić, 2024, 340).

Zatim, imamo kategoriju *bandha* koja se odnosi na međusobno miješanje osjetilne i neosjećajne karmičke materije uzrokovano pogrešnim vjerovanjem, neodricanjem, nemarom,

strastima i vibracijama postavljenim u duši kroz um, tijelo i govor te tako ograničava *bandha* slobodu živih bića, sljedeća kategorija, *samvara*, zaustavlja dotok karmičke tvari⁵ u osjetilnu supstancu koja proizlazi iz ispravnog ponašanja (*samvara*). Postupno odvajanje i uklanjanje karmičke tvari od osjetilne tvari kroz duhovne, moralne prakse, predstavlja kategoriju *nirjara* i posljednja kategorija je stanje potpunog uništenja karmičke materije u čistoj osjetilnoj supstanci, poznata je i kao *mokṣa*, a ujedno je i cilj svih *jīva* (Parveen Jain, 2021, 106-112).

Ono što je važno imati na umu jest da pet od sedam osnovnih kategorija nisu ontološke, nego definiraju način na koji se jastvo, koje je prvenstveno aktivna svijest, odnosi prema stvarima koje nisu svjesne i pasivne. Prvo, to znači da su relevantne kategorije u ovoj metafizici uvedene u mjeri u kojoj je dobro razumijevanje njihove prirode bitno za karakterizaciju prakse koja će omogućiti napredak na putu prema oslobođenju.

Drugo, ove kategorije (*tattva*) su u biti „činjenice“ o prirodi postojanja koje omogućuju onima koji ih pravilno analiziraju da zacrtaju svoj put do oslobođenja. (Johnson 2014.) Kao takva, postoji ugrađena soteriološka zabrinutost đinističke ontologije i etike. Treće, temeljna kategorička diferencijacija razlikuje ono što je živo i svjesno od onoga što nije. Takvo nepropusno razlikovanje posebno je bitno u koncepciji u kojoj treba znati koliko su njezini postupci ispravni, odnosno neispravni, budući da ju veže zlo učinjeno drugima.

4.2 *Anekāntavāda* i *Syādvāda* – doktrina mnogostrukosti perspektiva

Đinistički nauk je posebno poznat po svojoj teoriji istine, koja je, kao i u drugim istočnjačkim tradicijama, razvijena kroz detaljan i složen logički sustav.

Anekāntavāda i *syādvāda* su dva temeljna filozofska koncepta đinizma koji pružaju jedinstveni okvir za razumijevanje stvarnosti i istine. Ovi koncepti ne samo da oblikuju filozofiju đinizma, već nude i vrijedne perspektive koje se mogu primijeniti na suvremene intelektualne, etičke i društvene rasprave. U ovom poglavlju detaljno ću istražiti ove koncepte, njihove povijesne korijene, filozofske implikacije i praktične primjene. Đinizam, kao jedna od

---

⁵ Za hinduse *karman(n)* je nešto transcendentno, a za điniste materijalno (*pudgala*). U svom rudimentarnom obliku djelovanje tj. *karmann* (ili *kriyā kriyā*) se odnosilo na žrtveno, ceremonijalno i ritualno djelovanje (vrstu dužnosti) koje je trebalo proizvesti povoljne učinke. Kokić, T. (2024). 'Dualizam u antičkoj Grčkoj i Indiji: Platon i đinizam', *Obnovljeni Život*, 79.(3.), str. 333-345. <https://doi.org/10.31337/oz.79.3.6>

najstarijih religijskih i filozofskih tradicija Indije, razvila je složene teorijske sustave za objašnjenje prirode stvarnosti i znanja. *Anekāntavāda* i *syādvāda* nastali su kao odgovori na pitanja o višedimenzionalnosti stvarnosti i relativnosti istine. Ovi koncepti su razvijeni tijekom vremena kroz rasprave i dijaloge među đinističkim filozofima i misliocima, kao i u interakciji s drugim indijskim filozofskim sustavima poput budizma i hinduizma (Dundas, 2002). *Anekāntavāda*, često prevedena kao "teorija višestrukih perspektiva" ili "ne-jednostranost", dolazi od riječi *anekanta* i *vada*. *Anekanta* znači mnogostrukost, a *vada* teorija, temelji se na ideji da stvarnost nije jednostavna i jednoznačna, već složena i višedimenzionalna. Svaki entitet podložan različitim perspektivama i interpretacijama. Prema Bimal Krishna Matilal (1981, 26), nesamostalnost stvarnosti podrazumijeva da nijedan entitet ili fenomen ne postoji u izolaciji, odnosno nezavisno od ostalih. Prema *anekāntavādi*, svaki objekt ili pojava ima beskonačno mnogo aspekata koji se ne mogu potpuno obuhvatiti jednim gledištem ili izjavom.

Temeljna načela *anekāntavāde* (Dundas, 2002, 229-230):

1. Relativnost stvarnosti: *anekāntavāda* tvrdi da niti jedna izjava o stvarnosti ne može biti apsolutno točna jer stvarnost ima mnogo aspekata. Svaka izjava ili perspektiva obuhvaća samo jedan aspekt stvarnosti, dok zanemaruje druge.
2. Kognitivna ograničenja: ljudi imaju ograničenu sposobnost percepcije i spoznaje, što znači da ne mogu obuhvatiti cijelu stvarnost. Stoga, različiti ljudi mogu imati različite, ali komplementarne perspektive o istom objektu ili pojavi.
3. Dijalektički pristup: *anekāntavāda* promiče dijalektički pristup razumijevanju stvarnosti, gdje se različite perspektive međusobno dopunjuju i obogaćuju, vodeći ka dubljem i sveobuhvatnijem razumijevanju.

Klasični primjer koji ilustrira *anekāntavādu* je priča o slijepcima i slonu. U ovoj priči, nekoliko slijepih ljudi dodiruje različite dijelove slona i svaki od njih daje različit opis slona na temelju dijela koji je dotaknuo. Jedan opisuje slona kao debelo stabla (dodirujući nogu), drugi kao zmiju (dodirujući surlu), treći kao zid (dodirujući tijelo) i tako dalje. Svaki opis je djelomično točan, ali samo zajedno pružaju cjelovitu sliku stvarnosti (Matilal, 1981, 28).

Syādvāda, često prevedena kao "teorija uvjetnih tvrdnji" ili "kvalificirane tvrdnje", dodatno razvija *anekāntavādu* tvrdeći da sve izjave o stvarnosti ovise o specifičnim uvjetima i kontekstima. *Syādvāda* naglašava važnost korištenja izraza "*syāt*" („možda“ ili „pod određenim uvjetima“) kako bi se pokazalo da je izjava relativna i uvjetovana.

Temeljna načela *syadvade*:

1. Uvjetovanost izjava: Svaka izjava o stvarnosti mora biti izražena sa " *syāt* " kako bi se pokazalo da je uvjetovana i relativna. Ovo pomaže izbjeći apsolutne tvrdnje koje mogu biti pogrešne ili nepotpune.
2. Sedam predikacija: *Syādvāda* koristi sustav sedam predikacija (*saptabhaṅginaya*) kako bi izrazila različite aspekte stvarnosti. Ove predikacije su:
  - *Syād-asti*: Možda postoji (iz određene perspektive).
  - *Syād-nāsti*: Možda ne postoji (iz druge perspektive).
  - *Syād-asti-nāsti*: Možda postoji i ne postoji (ovisno o uvjetima).
  - *Syād-asti-avaktavyaḥ*: Možda postoji i ne može se opisati.
  - *Syād-nāsti-avaktavyaḥ*: Možda ne postoji i ne može se opisati.
  - *Syād-asti-nāsti-avaktavyaḥ*: Možda postoji i ne postoji i ne može se opisati.
  - *Syād-avaktavyaḥ*: Možda se ne može opisati (Parveen Jain, 2021, 128-129).
3. Komplementarnost: Ove predikacije nisu kontradiktorne već komplementarne, omogućujući sveobuhvatno razumijevanje složenosti stvarnosti.

Koncept neodredivosti, nemogućnost opisivanja nekog entiteta, označavalo bi kako određeni entitet ne može u potpunosti biti objašnjen pomoću jedne teorije ili perspektive već, zbog višestruke prirode stvarnosti, određeni entiteti se razumiju samo kroz priznavanje te iste njihove nespoznatljivosti. Tako naprimjer voda kao pojava postoji i jest različita u različitim stanjima poput vode, leda ili vodene pare. Stoga, vodu ne možemo isključivo opisati kao tekućinu jer bismo time zanemarili njene ostale mogućnosti postojanja. Ona može biti tekućina i kao takva i postoji (*syād-asti*), ali također može pak biti i led ili vodena para, ovisno o okolnim uvjetima. U nekim uvjetima, voda je ujedno tekućina i vodena para (*syād-asti-nāsti*) ili se može nalaziti u prijelaznom stanju te tako biti entitet čije je stanje teško točno odrediti i definirati (*syād-avaktavyaḥ*). Prema ovom shvaćanju, voda ne može biti potpuno definirana samo jednom perspektivom, njena priroda je dinamična i promjenjiva te ovisi o kontekstu i uvjetima. *Syādvāda* ima duboke filozofske implikacije koje se protežu van đinizma. Ona naglašava relativnost i kontekstualnost svih tvrdnji, što je u skladu sa suvremenim teorijama relativizma i postmodernizma. *Syādvāda* također promiče kognitivnu fleksibilnost i toleranciju prema različitim perspektivama, što je ključno za međukulturni dijalog i razumijevanje (Jain, 2011, 112). *Anekāntavāda* i *syādvāda* imaju značajan utjecaj na područje filozofije i epistemologije.

Njihova naglašavanja relativnosti i višedimenzionalnosti stvarnosti potiču filozofe na preispitivanje apsolutističkih tvrdnji i istraživanje alternativnih načina razumijevanja istine. Ovi koncepti također promiču dijalog i suradnju među različitim filozofskim tradicijama potičući međusobno obogaćivanje ideja (Dundas, 2002).

Anekāntavāda je teorija koju možemo shvatiti kao pluralistički relativizam u kojem je svaka afirmacija jednako istinita pod određenim uvjetima i ograničenjima. Primjena *anekāntavāde* u svakodnevnom životu i njezin doprinos filozofskom diskursu pokazuje kako drevna mudrost može ostati relevantna i pružiti smjernice za rješavanje suvremenih izazova. Iako se čini da su đinistički koncepti *anekāntavāde* i *syādvāde* na prvi pogled suprotstavljeni empirijskom pristupu znanosti, oni mogu pružiti korisne uvide u metodologiju znanstvenog istraživanja. Sasvim logično i prirodno đinističkim sljedbenicima je shvaćanje kontradiktornosti svjetovnoga. Na primjer, koncept *anekāntavāde* može pomoći znanstvenicima da prepoznaju složenost i višedimenzionalnost prirodnih fenomena potičući ih na korištenje multidisciplinarnih pristupa i priznavanje ograničenja njihovih metoda. *Syādvāda*, s druge strane, naglašava važnost uvjetovanosti i konteksta, što može pomoći u razumijevanju varijabilnosti rezultata i potrebi za prilagođavanjem hipoteza i teorija na temelju novih podataka (Chapple, 2006, 160). *Anekāntavāda* i *syādvāda* imaju primjene i u politici i društvenim znanostima. Njihova naglašavanja relativnosti i višedimenzionalnosti perspektiva mogu pomoći u rješavanju političkih sukoba i promicanju međusobnog razumijevanja među različitim društvenim skupinama. Ovi koncepti mogu biti korisni u razvoju politika koje uzimaju u obzir različite interese i potrebe, potičući inkluzivnost i suradnju (Jain, 2011, 101).

U kontekstu međureligijskog dijaloga, *anekāntavāda* i *syādvāda* pružaju okvir za razumijevanje i poštivanje različitih religijskih tradicija. Njihova naglašavanja relativnosti i komplementarnosti perspektiva mogu pomoći u izgradnji mostova između različitih vjerskih zajednica promičući mir i suradnju. Đinistički vođe i mislioci često koriste ove koncepte u svojim naporima za promicanje međureligijskog razumijevanja i harmonije (Cort, 2001).

Na osobnoj razini, *anekāntavāda* i *syādvāda* mogu pomoći pojedincima da razviju dublje razumijevanje sebe i svijeta oko sebe. Ovi koncepti potiču kognitivnu fleksibilnost, toleranciju i otvorenost prema različitim perspektivama, što može doprinijeti emocionalnoj inteligenciji i interpersonalnim vještinama. Prakticiranje ovih principa može pomoći pojedincima da se suoče s izazovima i sukobima na konstruktivan i empatičan način (Laidlaw, 1995).

Iako *anekāntavāda* i *syādvāda* nude vrijedne uvide i primjene, suočavaju se i s kritikama i izazovima. Jedna od glavnih kritika je da relativizam ovih koncepata može dovesti do skepticizma i neodlučnosti, otežavajući donošenje čvrstih zaključaka i odluka. Također, neki kritičari tvrde da ovi koncepti mogu biti previše apstraktni i teško primjenjivi u praktičnim situacijama (Dundas, 2002).

4.3 Koncept *karmana*

Karman je središnji koncept đinizma koji objašnjava vezu između djelovanja i njihovih posljedica. Prema đinizmu, *karman* je materijalna tvar koja se veže za dušu zbog njenih djelovanja, misli i riječi. Postoje različite vrste *karmana* koje utječu na različite aspekte života uključujući tjelesno stanje, mentalne sposobnosti, društveni položaj i trajanje života (Laidlaw, 1995). *Karman* se dijeli na dvije glavne kategorije: *ghati karman* (štetni *karman*) i *aghati karman* (neštetni *karman*). *Ghati karman* ometa prirodne kvalitete duše kao što su znanje, percepcija i blaženstvo, dok *aghati karman* utječe na fizičke i materijalne aspekte života. Oslobođenje od *karmana* postiže se kroz duhovnu praksu, askezu i moralno ponašanje (Donaldson, Bajželj, 2021, 39). Ovakav koncept *karmana* nalikuje fizici zbog mogućnosti izračuna točne mase materijalnih čestica akumuliranih nakon određenog čina. Specifičnost đinističke filozofije je fokusiranje na razvijanje ovog složenog sustava mehanizama *karmana*, kao što se vidi u „*Esenciji učenja*“ Mahāvīre. U *Traktatu o svemu što postoji*, u osmom poglavlju tumače vrste karmičke materije:

TS 8.5. Podjele osam glavnih vrsta okova su pet, devet, dva, dvadeset osam, četiri, četrdeset dva, dva i pet, redom (Umāsvāmī, 2018, 315).

Nadalje u komentarima stoji njihova klasifikacija na:

Prekrivanje znanja (*jñānāvaraṇa*) ima pet vrsta, prekrivanje percepcije (*darśanāvaraṇa*) devet vrsta, stvaranje osjećaja (*vedanīya*) dvije vrste, obmanjivanje (*mohanīya*) dvadeset osam vrsta, određivanje životnog vijeka (*āyuh*) četiri vrste, određivanje imena ili stvaranje fizičkog oblika (*nāma*) četrdeset dvije vrste, određivanje statusa (*gotra*) dvije vrste, a ometanje (*antarāya*) pet vrsta.

Štetne (*ghātiyā*) vrste karmičke materije su:

- *karman* koji ometa znanje (*jñānaavarāṇīya*), koji pokriva sopstvo, um i osjetila, stoga sprječava njihove prirodne sposobnosti,
- *karman* koji ometa percepciju (*darśanāvarāṇīya*), koji ometa nečiju intuiciju,
- osjećanje karmana (*vedanīya*), koje određuje jesu li iskustva jastva ugodna ili ne i
- varljivi *karman* (*mohanīya*), koji smanjuje nečije urođeno blaženstvo i dovodi do vezanosti za neispravna gledišta. Ono osobito iskrivljuje nečije vrednovanje kategorija stvarnosti.

Četiri neškodljive (*aghātiyā*) vrste karmičke materije su:

- životni *karman* (*āyuh*), koja odlučuje o trajanju nečijeg života,
- ime *karman* (*nāma*), koja određuje kakva se vrsta ponovnog rođenja postiže,
- klanski *karman* (*gotra*), koja određuje nečiji status unutar vrste i
- *karman* prepreka (*antarāya*), koja smanjuje nečiju urođenu energiju (Jain, P. 2019, 201-207).

Svako 'ja' je vječno i, kao takvo, nema početka ni kraja. Istovremeno, svako sopstvo neprestano doživljava promjenu, jer je bitno aktivno (Bajželj 2016). Ovo je jedna od doktrinarnih točaka koja je potaknula đinističke mislioce da govore u terminima višestranih objekata znanja. To znači da čak i onaj sveznajući, koji u potpunosti očituje kvalitete svijesti, još uvijek ima modalne varijacije u svojoj svijesti, poput trenutnih i urođeno nastalih modusa apsolutnog znanja i apsolutne percepcije koji se neprestano smjenjuju budući da su kvalitativno identični baš kao što urođeno proizvedeni načini vremena su međusobno kvalitativno identični (Bajželj, 2016).

Osim toga, to znači i da, suprotno gledištu *Sāṃkhya*, modifikacije nisu samo u području materije. Sopstva također doživljavaju stanja, ali to zauzvrat podrazumijeva da se promjena događa i na razini materije i na radikalno različitoj razini jastva. Fenomen koji nam pomaže razumjeti kako to funkcionira u đinističkom gledištu je funkcioniranje „životnog *karmana*“.

Prvo, smrt nije kraj, već ponovna procjena isprepletenosti vlastitog 'ja' s materijom, regulirana *karmanom*. Činjenica da životni *karman* određuje trajanje nečijeg života znači da,

kada netko umre, primjerice u prometnoj nesreći, vanjske sile predstavljaju samo materijalni uzrok smrti te osobe, dok je *karman*, kao rezultat njezina života, pravi uzrok njezine smrti. U takvoj koncepciji, smrt se događa kao plod radnji koje je osoba sama izvršila u prethodnom životu.

Prije nego li se nastavi s raspravom, vrijedno je napomenuti da nečiji postupci ne određuju stvarni trenutak nečije smrti u ovom životu, već u sljedećem. Osim toga, kada se dogodi smrt, najnovije voljne aktivnosti imaju utjecaj. Sve u svemu, posljednji dah može utjecati na konkretan ishod određivanja životnog *karmana* za sljedeći život. To je ono što objašnjava da đinisti traže dobru smrt. Tako dobra smrt je smrt bez jakih volja, bez strahova i želja. To je ono što objašnjava popularnost obreda posta do smrti, zvanog „*sallekhana*“, a to je uzrokovalo određena pravna i kulturološka previranja posljednjih godina. Drugo, budući da je sve već određeno u trenutku smrti, nečiji prijelaz iz smrti u biće u maternici, ili drugu vrstu novog tipa života, smatra se trenutnim, odnosno nema razdoblja čekanja jer je sve već odlučeno.

Da se vratimo na našu glavnu raspravu i pokušamo razumjeti kako nečija djela u prethodnom životu rađaju određivanje trajanja ovog iskustva. Od pomoći će nam biti paralela s procesom taloženja. Ukoliko bi se uzela mutna voda i ostavila se bez ikakvog kretanja dovoljnu količinu vremena, različite vrste tvari koje su uključene u navedenu vrstu smjese odvojile bi, a najviše grubih čestica smjestile bi se na dno. U ovom procesu, vrijeme se razlikuje za svaku smjesu, budući da brzina odvajanja ovisi o prirodi uključenih tvari. Isti se fenomen događa sa ljudima, sa samim sobom, odnosno tijelima, budući da ljudska vrsta zapletenosti u prethodnom životu mehanički utječe na protok vremena u kojem će trajati sljedeća, u sljedećem životu. I to nema veze sa zasluženom kaznom nakon neke greške, niti sa zasluženom nagradom nakon nekog dobrog djela. To ima veze sa zakonima fizike. U *Traktatu o onome što postoji (TS)*, možemo pronaći izračune kao što je ovaj:

TS 8.15. Ropstvo životnom *karmanu* traje do trideset i tri razdoblja mjerena oceanima (to jest, $1/3 \times 8\,400\,00 \times 8\,400\,00 \times 10^7$ godina).

Minimalno trajanje iskazano je u terminima *Muhurta*, što odgovara vremenskoj jedinici od 48 minuta. Navodi se da minimalno trajanje *vedanīya karme* iznosi dvanaest *Muhurta*, odnosno 9 sati i 36 minuta; za *karmu* koja određuje fizionomiju i status, minimalno trajanje iznosi osam *Muhurta*, odnosno 6 sati i 24 minute; dok za preostale *karme* to trajanje iznosi manje od 48 minuta. Stvarno trajanje jedne *karme* može varirati između maksimalnog i minimalnog trajanja. Osim za *karmu* koja određuje dužinu životnog vijeka, minimalno

trajanje primjenjuje se na one u višim stanjima koja pripadaju 9. i 10. stupnju duhovnog uzdizanja. U slučaju *karme* koja određuje dužinu životnog vijeka, minimalno trajanje primjenjuje se na ljudska bića i su-ljudska bića. (Doshi, 2007, 158-159).

Kod metafore taloženja još uvijek nije jasno zašto učinkoviti uzrok smrti, iscrpljenost životne snage, nije dovoljan i zašto su tu potrebni i materijalni čimbenici. To ne može značiti da je đinizam vrsta okazionalizma budući da su nastali agregati učinkoviti uzroci u vlastitom području. Takva je koncepcija moguća samo ako se svijet poima kao racionalna cjelina u kojoj stvari zajedno imaju smisla, iako to mogu doživjeti samo sveznajući.

Početak odgovora na ovo pitanje može se pronaći u drugoj tradiciji, pored one u *Traktatu o onome što postoji*. Ova tradicija je tradicija Kundakunde. „Kundakunda“ zapravo nije jedan autor, već ime koje označava kolektivno autorstvo đinističke tekstualne tradicije sastavljene na prakritu (*Jaina Śaurasēṭī*) između trećeg i osmog stoljeća n. e., oko Karnatake na jugu Indije (Wiley, 2009, 117).

Kundakundina tekstualna tradicija podjednako je utjecajna kao i *Traktat o onome što postoji* (TS) i redovito se štuje kao sveti tekst u đinističkim hramovima. Ova tekstualna tradicija unutar đinizma predstavlja pokret usmjeren na sebe, u kojem je važna religijska praksa unutarnje iskustvo koje je samospoznaja.

Središnje učenje Kundakunde u njegovoj *Esenciji jastva* (*Samayasāra* [SSā]) je da karmička materija nikada nije istinski pomiješana sa sopstvom. Stoga je blizak *Sāṃkhya* koncepcijama, dok zadržava đinističku specifičnost suštinski aktivnog jastva (Bronkhorst 2010). Tamo je jastvo modificirano modifikacijama svijesti (*adhyavasāna*) i stanjima (*bhāva*). Međutim, moguće je razlikovati različite vrste aktivnosti, od kojih neke ne donose karmičku odmazdu. Upravo je to Kundakundin potez kada redefinira sebe kao ne-agenta onoga što se događa u materijalnom svijetu *karmana*. Za njega je jastvo aktivno samo u vlastitoj domeni. Konkretno, sopstvo je samo materijalni uzrok modifikacija svijesti, dok je karmička materija neizravni instrumentalni uzrok njezinih pogrešnih modifikacija. S druge strane, 'ja' je posredni instrumentalni uzrok karmičkih modifikacija, ali samo kao što kralj neizravno uzrokuje vrlinu svojih podanika kada djeluje na krepostan način i uzet je kao model.

Ukratko, karmička materija i jastvo miješaju se na isti način na koji to čine neke tekućine, budući da njihova priroda nije modificirana ovom mješavinom i mogu se razdvojiti. Doista, u mutnoj vodi voda zapravo ostaje voda dok sedimentna prašina zapravo ostaje sedimentna prašina. Važno jest da njih dvoje, jastvo i karmička materija, zadrže svoju bitno različitu

prirodu. Osim toga, svijet je cjelina u kojoj su stvari mehanički spojene. Iako su vrste tvari radikalno odvojene, one koegzistiraju unutar istih uvjeta i stoga doživljavaju sinkronizirane modifikacije.

4.3.1. Oslobođenje

Pored ovih razmatranja, epistemološki problemi također prevladavaju u oblikovanju metafizičkih i soterioloških građevina. To je zbog činjenice da đinističke prakse imaju za cilj oslobađanje praktičara od pogrešnih koncepcija (*mithyātva*). U *Traktatu o onome što postoji*, 'ja' je definirano na sljedeći način:

TS 2.8. „Kognicija (*upayoga*) je obilježje (*lakṣaṇa*) – prepoznatljiva karakteristika – duše (*jīva*)“

Ova je definicija dalje komentirana u *Komentar Rasprave O onome što postoji* (*Tattvārthasūtrabhāṣya* [TSBh]), koju je na sanskrtu napisao Umāsvāti (2018):

Ono što proizlazi iz unutarnjih i vanjskih uzroka i prati svijest duše (*caitanya*) jest kognicija (*upayoga*) – aktivna ili pažljiva svijest. Kroz ovu kogniciju (*upayoga*), duša se razlikuje od tijela. Kao što zlato i srebro, čak i kada su pomiješani, ostaju različiti prema svojoj boji itd., slično tome, duša i tijelo, iako su u stanju vezanosti, zadržavaju svoju različitost zahvaljujući svojim odgovarajućim obilježjima (*lakṣaṇa*) (Umāsvāti, 2018, 70).

Ovaj naglasak na epistemičkim sposobnostima nije tipičan za đinizam. Doista, u većini južnoazijskih filozofsko-religijskih tradicija, božansko, apsolutno, obično je primarno znanje (*jñāna*), svijest (*cit*), uvid (*prajñā*), subjekt iskustva (*puruṣa*) ili vidioc (*draṣṭṛ*). Stoga, đinističko shvaćanja sopstva (*ātman, jīva*) kao krajnje neometane svijesti, ovdje nisu iznimka.

Niti je činjenica da se duhovni napredak sastoji u napretku koji je krepostan i epistemički u isto vrijeme. *Karman* je u đinizmu zamišljen kao suptilna vrsta materije koja ispunjava sav kozmički prostor. Njegovo specifično svojstvo je razvijanje posljedica čestitih, odnosno neetičkih postupaka, a onda zbog strasti koje djeluju kao ljepilo, karmička materija se lijepi za jastvo i ometa njegovu moć.

Đinistički mislioci uče da karmička materija funkcioniра na sličan način, odnosno da ima oblik nečijeg poticaja prema objektima i, čineći to, onemogućuje nečiju epistemičku

kompetenciju jer pristupa stvarima kao dijelu određenog ograničenog projekta. Iz ovoga, oslobađanje od specifičnih namjera, odnosno djelovanje na ravnodušan krepostan način također je gorući *karman*, ali i stjecanje načina da se stvari vide na manje iskrivljen način. To znači nazvati stvari pravim imenom, odnosno onakvima *kakve jesu* umjesto stvari *kakve namjeravam da budu*. Ovo je uklanjanje pogrešnih navika koje omogućuje pravo znanje i ispravno viđenje, i to objašnjava da je stjecanje viših sposobnosti znanja osigurano odricanjem od strasti i odgovarajućim uništenjem karmičkog ropstva pomoću meditacije, odricanja i moralnim životom.

Općenito, unutar okvira koji dopušta teoriju *karmana*, stjecanje viših epistemoloških sposobnosti osigurava se moralnim ponašanjem i odgovarajućim uništenjem *karmana*. U ovoj dinamici, teorije *karmana* brišu razliku između epistemologije i soteriologije, ali i epistemologije i metafizike jer je svijet, svemir zamišljen kao spoznatljiv od sveznajuće Jine (Dundas, 2002, 101).

Čak i grumen zemlje postoji kao zemlja jer je svojim prethodnim djelima zaslužio svoju posebnu nišu u širem sustavu životnih procesa. Kao posljedica toga, svijet prirode ne može se odvojiti od moralnog poretka. Općenito, teorija *karmana* i etika imaju nevidljivu granicu te se kao i njihov pogled na isprepletenost kategorija i vrsta stvari isprepleću i direktno nadopunjuju koncepcije metafizike, *karmana* i etike.

Samsāra je ciklični krug rođenja i smrti koji se želi nadići i doživjeti *mokṣu* tj. oslobođenje od *karmana*. No, *samsāru* možemo uočiti u svakodnevnom danu svakodnevnih obaveza kroz koje prolazi svaka duša tijekom svakodnevnice te imati na umu kako je svaki dan mogućnost da bar malo očistimo i smanjimo zagađenost naše žive, jedinstvene i nepromjenjive supstance.

Glavni cilj oslobođenja je usmjeren na pojedinačnu dušu i njenu samorealizaciju, samosvijest, uočavanje sopstva, dolazak do vizije sopstva i jedinstva sopstva sa svim ostalim bićima u gornjem svijetu bogova. Pojedinaac nastavlja postojati nakon postignutog oslobođenja od *karmana* kao neovisan entitet.

5 ETIKA PREMA ĐINISTIČKOM POGLEDU NA SVIJET

S obzirom na to da je istinski cilj đinizma oslobađanje od smrti i ponovno rođenje, a ponovno rođenje je uzrokovano akumulacijom *karmana*, sva đinistička etika ima za cilj čišćenje akumuliranog *karmana* i prestanak gomilanja novog. Poput budista i hindusa, đinisti vjeruju da dobri *karman* vodi boljim okolnostima u sljedećem životu, a loši *karman* lošijim. Međutim, budući da oni shvaćaju karmu kao materijalnu tvar koja privlači dušu natrag u tijelo, sav *karman*, i dobar i loš, dovodi do ponovnog rođenja u tijelu. Đinistička istina ne sadrži koncepte zla ili grijeha, oni se bave samo negativnim stavkama *karmana* koji onemogućuje duši da dođe do oslobođenja, a promatraju misli, govor, ponašanje isključivo kroz prizmu djelovanja na dušu, odnosno lijepi li štetne materijalne čestice. Nikakvi *karman* ne može pomoći osobi da postigne oslobođenje od ponovnog rođenja. *Karman* postoji u različitim vrstama, ovisno o vrsti radnji i namjera koje je privlače. Konkretno, dolazi iz četiri osnovna izvora:

- vezanost za svjetovne stvari,
- strasti, kao što su ljutnja, pohlepa, strah, ponos, itd.,
- čulno uživanje i
- neznanje, ili lažno uvjerenje (Parveen Jain, 2019, 104).

Samo prva tri imaju izravan moralni, odnosno etički rezultat, budući da se neznanje liječi znanjem, a ne moralnim djelovanjem. Moralni život je, dakle, dijelom život posvećen prekidanju vezanosti za svijet što uključuje vezanost za čulno uživanje. Stoga, moralni je ideal u đinizmu zapravo asketski ideal. Redovnici (koji, kao i u budizmu, žive prema strožim pravilima od laika) ograničeni su s pet kardinalnih pravila, „pet zavjeta“ poznatijih kao *mahāvratas*:

- *ahimsā*, često prevedena kao „nenasilje“ ili „nepovređivanje“,
- *satya*, ili istinitost,
- *asteya*, neuzimanje ničega što nije dano,
- *brahmacharya*, čednost
- i *aparigraha*, nevezanost (Navoda de Zoysa, 2017, 3).

Ovaj se popis razlikuje od pravila koja su obvezujuća za budiste samo po tome što budizam zahtijeva uzdržavanje od opojnih sredstava i nema posebno pravilo protiv vezanosti za svjetovne stvari. Glavno pravilo interakcije s drugim *jīvama* je pravilo *ahimse*.

To je zato što je nanošenje štete drugim *jīvama* uzrokovano ili strastima poput ljutnje, ili neznanjem o njihovoj prirodi kao živih bića. Posljedično, od đinista se traži da budu vegetarijanci. Prema najranijim đinističkim dokumentima, biljke i jesu i sadrže živa bića i unatoč tome što su jednoosjetilna, vegetarijanski im život šteti. Zbog toga je, za đinista, idealan način okončavanja života sjediti nepomično i umrijeti od gladi. Sam Mahāvīra i drugi veliki đinistički sveci navodno su umrli na ovaj način, ali to je jedini način da osoba bude sigurna da ne čini štetu nijednom živom biću.

Iako se može činiti da ovaj kodeks ponašanja zapravo nije moralan, budući da je usmjeren na određenu nagradu za agenta i stoga je u potpunosti u vlastitom interesu, treba primijetiti da se isto može reći za bilo koji moral utemeljen na vjeri. Nadalje, poput hindusa i budista, đinisti vjeruju da je jedini razlog zašto osobna prednost pridonosi moralnom ponašanju to što ga takvim čini sama struktura svemira, u obliku zakona *karmana*.

Đinizam prvenstveno ima za cilj promovirati vrstu ponašanja, metodu za konkretnu promjenu nezadovoljavajuće situacije i to ne mijenjanjem okoline, već mijenjanjem samog sebe. Točnije, pojedinci imaju za cilj osloboditi se beskonačnog ciklusa bolnih ponovnih rođenja. Kako bi to postigli, oni trebaju napredovati unutar duhovnog puta zahvaljujući unutarnjoj žrtvi koja se temelji na asketskim praksama odricanja. Đinist koji teži konačnoj emancipaciji napušta svjetovni život, posebice sav svoj posjed. Ovo ispravno ponašanje „*samyak carita*“ sastoji se od ekstremne samokontrole (Parveen Jain, 2019). Đinizam je mukotrpan put na kojem učenik treba konkretne metode koje će mu pomoći, a jedna od takvih metoda je poticanje na njegovanje pesimističnog stava prema svijetu. Na primjer, dvanaest kontemplacija, *anuprekṣā*, predmeditativna su stanja koje prakticirajući đinisti koriste kako bi produbili svoje duhovno razumijevanje i ojačali svoju posvećenost putu oslobođenja. Ove kontemplacije su osmišljene kako bi umirile um, smanjile privrženost materijalnom svijetu i usmjerile pažnju na istinsku prirodu stvarnosti. U *Traktatu o onome što postoji* (TS) stoji:

T.S. 9.7. Duboka razmišljanja – *anuprekṣā* – su meditacije koje se ponavljaju iznova i iznova o prolaznosti – *anitya*, bespomoćnosti – *aśaraṇa*, transmigraciji – *saṃsāra*, osamljenosti – *ekatva*, različitosti – *anyatva*, nečistoći – *aśuci*, priljevu – *āsrava*, zaustavljanju – *saṃvara*, odvajanju – *nirjarā*, univerzumu – *loka*, rijetkosti

prosvjetljenja – *bodhidurlabha*, i istini koju proglašava religija – *dharmasvākhyātatva* (Umāsvāti, 2018, 355).

Nadalje, ova predmeditativna stanja objašnjena su kroz komentare i njihova je svrha da se pojedinac, kroz prvu kontemplaciju o prolaznosti (*anitya*), fokusira na prolaznu prirodu svih stvari u svijetu i razvija nevezanost i manjak želje za materijalnim objektima. Kontemplacija o bespomoćnosti (*aśaraṇa*) potiče na traženje unutarnjeg utočišta kroz duhovnu praksu jer osoba koja je svjesna vlastite bespomoćnosti i istine da je svatko izložen patnji i smrti jedino tako može nadići kroz duhovno buđenje. Treća kontemplacija (*anuprekṣā*) je kontemplacija o konstantnom ciklusu rođenja i smrti, *saṃsāre*, te potrebi za njezinim oslobođenjem, zatim sljedeća, *ekatva*, kontemplacija je u kojoj pojedinac promatra vlastitu odgovornost za svoje postupke, ali jednako tako vidi međusobnu povezanost i ovisnost među svim bićima. Peta kontemplacija (*anyatva anuprekṣā*) je meditiranje na različitosti, osobito na razliku tijela i duše. Kontemplacija o nečistoći (*aśuci*) podsjeća osobu koja meditira da je tijelo samo privremeni i prolazni entitet, a *āsrava* kontemplacija razvija svijest o *karmanu* i njegovom utjecaju na dušu. Sljedeće dvije kontemplacije, *saṃvara* i *nirjarā*, tiču se zaustavljanja *karmana* putem moralne discipline kroz riječi, djela i misli te konačnom uklanjanju *karmana*. Deseta kontemplacija je kontemplacija o univerzumu, njegovoj prirodi, veličini i kompleksnosti, a onaj koji meditira na taj način razvija poniznost. Pretposljednja, *anuprekṣā*, kontemplacija je o rijetkosti prosvjetljenja, a ovo predmeditativno stanje za cilj ima izazvati u pojedincu osjećaj zahvalnosti i posebnosti hvatanja prilike prosvjetljenja, dok se posljednja tiče same prirode *dharme* koja služi da učvrsti posvećenost duhovnoj praksi.

5.1 Nenasilje kao obilježje đinizma

Ahimsā ili nenasilje temeljno je načelo đinizma koje prožima sve aspekte života njegovih sljedbenika. Ovaj zavjet stroge zabrane nasilja prema svim živim bićima oblikuje prehrabene navike, svakodnevno ponašanje i cjelokupni etički sustav đinista. *Ahimsā* nije samo zabrana fizičkog nasilja već uključuje i mentalno i verbalno nasilje promovirajući potpunu nenasilnost u mislima, riječima i djelima.

Đinisti vjeruju da svako živo biće, bez obzira na njegovu veličinu ili složenost, ima dušu (*jīva*) koja zaslužuje poštovanje i zaštitu. Zbog toga se đinisti pridržavaju stroge vegetarijanske prehrane, a mnogi su i vegani pa izbjegavaju sve proizvode životinjskog podrijetla.

Živa bića spadaju u dvije široke kategorije, *trasa* ili pokretna, i *sthāvara* ili nepokretna. *Trasa* bića su ona koja posjeduju dva, tri, četiri ili pet osjetila. *Sthāvara* bića su ona koja imaju samo jedno osjetilo, a to je osjetilo dodira, i ona su podijeljena u pet vrsta: bića sa zemljanim tijelom, vodenim tijelom, vatrenim tijelom, zračnim tijelom i biljke. Ćinistiĉki monah trebao bi izbjegavati ozljeđivanje svih *trasa* i *sthāvara* bića. Ćinistiĉki kućanin takoeđer treba izbjegavati ozljeđivanje *trasa* bića i nastojati minimizirati ozljeđivanje *sthāvara* bića. Stoga Ćinistiĉki kućani izbjegavaju jesti meso i povrće koje su korijeni ili debla biljaka. Također izbjegavaju jesti voće i povrće koje mođe sadržavati žive organizme, poput smokava i meda. (Jain, 2011, 101).

Practiciranje *ahimse* zahtijeva veliku pađunju i svjesnost u svakodnevnom životu. Ćinisti pađuljivo biraju svoje aktivnosti i zanimanja kako bi izbjegli nanošenje štete bilo kojem živom biću. To uključuje izbjegavanje profesija koje uključuju nasilje, poput poljoprivrede (zbog oranja tla), graeđevinarstva (zbog mogućeg uništavanja staništa) i proizvodnje (koja mođe uključivati eksploataciju radne snage ili zagađenje okoliša).

Osim fiziĉkog nenasilja, *ahimsa* također uključuje nenasilje u mislima i rijeĉima. Ćinisti se trude practicirati ljubaznost, suosjećanje i strpljenje u svim interakcijama s drugim ljudima. Izbjegavaju uvrede, svađe i negativne misli koje mogu prouzroĉiti psihiĉku ili emocionalnu bol drugima. Ovaj mentalni i verbalni aspekt *ahimse* doprinosi mirnom i harmoniĉnom društvu, promovirajući ljubav i razumijevanje među ljudima.

Ćinistiĉki redovnici i redovnice (*muni* i *āryikā*) practiciraju *ahimsu* na još rigorozniji naĉin. Oni ĉesto nose maske preko usta kako bi sprijeĉili sluĉajno udisanje sitnih insekata i koriste metlice za ĉišćenje puta ispred sebe kako bi izbjegli gaženje malih bića. Ovi ekstremni oblici nenasilja ilustriraju duboku predanost Ćinistiĉkog reda u oĉuvanju svih oblika života (Dundas, 2002, 161).

Practiciranje *ahimse* također ima duboke duhovne implikacije. Ćinisti vjeruju da nasilje prema bilo kojem živom biću stvara negativnu karmu koja vezuje dušu za ciklus rođenja i smrti (*samsāra*). Kroz practiciranje nenasilja, Ćinisti nastoje proĉistiti svoju dušu, smanjujući karmiĉki teret i približavajući se stanju oslobođenja (*mokša*). *Ahimsā* je stoga ključna za duhovni napredak i ostvarenje konaĉnog cilja Ćinizma.

Ova svijest o osnovnoj vrijednosti svih bića i o vlastitom srodstvu s njima stvara osjeĉaj velikog suosjećanja (*anukampa*) prema drugima. Dok je samilost koju osjeća obiĉan ĉovjek obojena sađualjenjem ili vezanošću za svoj objekt, *anukampa* je oslobođena takvih

negativnih aspekata i razvija se isključivo iz mudrosti, odnosno iz viđenja supstance (*dravya*), a pojedinca ispunjava nesebičnom željom da pomogne drugim dušama prema *mokṣi*. Ako ovaj poriv da se sva izmučena bića izvuku iz *samsāre* je posebno jak i kultiviran, može generirati one povoljne karme koje kasnije određenim svezalicama dodjeljuju status *Tīrthankare*. Kada je prisutna u umjerenijoj mjeri, *anukampa* donosi kraj izrabljivačkom i destruktivnom ponašanju jer čak i najniža životinja jest suštinski vrijedna i stoga nepovrediva (Jaini, 1990: 150, prema Valley, 2002, 28).

Đinistički principi nenasilja također imaju značajne ekološke implikacije. Prakticiranje *ahimse* potiče ekološku svijest i brigu za okoliš, jer svaki oblik nasilja prema prirodi, uključujući zagađenje, uništavanje staništa i pretjerano iskorištavanje resursa, smatra se kršenjem ovog principa. Đinisti stoga aktivno sudjeluju u ekološkim inicijativama promičući održivost i zaštitu prirodnih resursa.

U suvremenom svijetu, princip *ahimse* ima potencijal za širenje izvan granica đinističke zajednice. U kontekstu globalnih izazova poput ratova, sukoba, klimatskih promjena i društvene nepravde, *ahimsā* nudi univerzalnu etičku smjernicu koja može pomoći u izgradnji mira, pravde i održivosti. Mnoge suvremene mirovne i ekološke pokrete inspirira upravo đinistički zavjet nenasilja prepoznavajući njegovu vrijednost u stvaranju boljeg svijeta (Chapple, 2006).

Osobitost đinizma je u suštini povezivanje ovih oslobađajućih praksi odricanja s imperativom nenasilja (*ahimsā*) (Donaldson, Bajželj 2021, 44). Točnije, u središtu đinizma je vjerovanje prema kojem je svako živo biće prolazno utjelovljenje trajnog božanskog jastva (*jīva*), što je neometana svijest. U ovoj koncepciji, ljudsko biće može očistiti sebe od svih prepreka koje trenutno doživljava s ciljem da postane neometana svijest kakva u biti i jest.

Ova koncepcija također implicira neozljeđivanje (*ahimsā*) drugih božanskih 'ja', što zauzvrat implicira stalnu svijest o njihovoj prisutnosti i istinskoj prirodi, kao i samosavladvanje i pažljivo ponašanje.

Konkretno, približiti se spoznaji svoje stvarne prirode sastoji se od osvješćivanja prisutnosti drugih 'ja' u živim bićima oko sebe i neškodljivog djelovanja prema njima. To je dovelo do prakse odricanja: prakse nenasilja, kao što je nejeđenje mesa, nepijenje nefiltrirane vode koja sadrži mikroskopske oblike života ili hodanje uz izniman oprez i ograničenja, prakse prema samokontroli poput meditacije ili umrtvljenja tijela, prakse apstinencije bez hrane tijekom

određenih vremenskih razdoblja, neposjedovanja materijalnog i pokore. Danas se najčešće ipak govori samo o postu i molitvama.

Lako je primijetiti strogi karakter ovih normi djelovanja. Ćinistički mislioci razvili su temeljite klasifikacije kao pozadinu ovih normi. Prvo, klasifikacije o vrstama nasilja koje treba izbjegavati, koje uključuju ne samo izravne štetne radnje, već i one delegirane, kao i samu činjenicu dopuštanja štetne radnje da se dogodi. Osim toga, čin može biti fizički, verbalni ili psihički. Ovo čini temelj moralne teorije u kojoj se naša odgovornost proteže daleko izvan uobičajenih koncepcija (Dasgupta, 1922, 415-416).

Ćinizam zastupa jednu vrstu razumnog antropocentrizma budući da postoji jedinstvenost i rijetkost ljudskog života koje jedino može doživjeti iskustvo oslobođenja, a da on nije središnji. Osim toga, treba izbjegavati nanošenje štete čak i mikroskopskim oblicima života prisutnima u tlu. Ova verzija nenasilja je toliko ekstremna da je nečije suzdržano djelovanje vrlo blizu nečijem pukom odsustvu čina budući da se čak i disanje, pijenje vode ili hodanje mogu pokazati štetnima.

Na metodološkoj razini, također se može primijetiti temeljita upotreba popisa u ovoj filozofskoj paradigmi, upečatljiviji primjer vjerojatno se može naći u kanonskom tekstu o mogućnostima (Sthānāᅅgasūtra, 3.–2. st. pr. Kr.) u kojem filozofska razmatranja poprimaju oblik uređenih popisa stavki, počevši s pojedinačnim elementima u prvom poglavlju (npr. jedan Mahāvīra u ovom kozmičkom ciklusu) i nastavljajući s popisima dviju stavki u drugom poglavlju (npr. jastvo naspram stvari koje nisu 'ja'), i tako dalje do desetog poglavlja koje predstavlja popis od deset stavki (npr. postoji deset karakteristika Ćinističkog puta, odnosno strpljenje, oslobođenje, poštenje, ljubaznost, poniznost, istina, samodisciplina, strogost, nevezanost i čednost).

5.2 Satya – istinitost

Satya, ili istinitost, druga je ključna *mahā-vrata* Ćinističke etike koja naglašava važnost govorenja istine u svim situacijama. Istinitost je temelj moralnog integriteta i duhovnog napretka, a prakticiranje *satye* zahtijeva predanost iskrenosti, poštenju i autentičnosti u mislima, riječima i djelima.

Đinisti vjeruju da je istina univerzalna vrijednost koja održava društveni poredak i povjerenje među ljudima. Govorenje istine doprinosi izgradnji povjerenja i harmonije u društvenim odnosima, dok laži, obmane i poluistine stvaraju nesporazume, sukobe i nepravdu. Prakticiranje *satye* stoga ima duboke socijalne implikacije, promovirajući pravednost, poštenje i odgovornost u zajednici (Jain, 2011, 154).

Istinitost nije samo pitanje govorenja istine već i način življenja. Đinisti se trude biti autentični i iskreni u svim aspektima svog života izbjegavajući pretvaranje, licemjerje i dvoličnost. Ovaj zavjet uključuje poštivanje tuđe imovine, prava i dostojanstva, kao i transparentnost u poslovnim transakcijama i društvenim interakcijama.

Practiciranje *satye* također uključuje suzdržavanje od govora koji može prouzročiti štetu ili bol drugima, čak i ako je tehnički istinit, što nam objašnjava Dundas:

Dakle, ne govoreći lažno izvlači njegov pravi značaj ne samo iz pozitivnog opredjeljenja za istinom već iz procjene hoće li izrečena izjava voditi na nasilje. Uobičajena narativna tema u đinskoj književnosti odnosi se na redovnika koji, odbijajući reći lovcu gdje se životinja nalazi, biva progonjen, a kao posljedicu toga trpi mučenje u tišini prije nego otkrivanje istine. Minimalna verbalna aktivnost znak je asketizma, predanost nenasilju i, iako treba izbjegavati laganje, ne treba govoriti istinu koja šteti drugome (Yfl 2.61) (Dundas, 2002, 161).

Đinisti se trude govoriti ljubazno, konstruktivno i s poštovanjem, izbjegavajući uvredljive, ponižavajuće ili destruktivne izjave. Ovaj princip ljubazne istine naglašava važnost empatije i suosjećanja u komunikaciji (Dundas, 2002, 160).

Đinistički redovnici i redovnice prakticiraju *satyu* na posebno rigorozan način. Oni se suzdržavaju od nepotrebnog govora i često koriste samo minimalne riječi kako bi izbjegli mogućnost laganja ili nanošenja štete svojim riječima. Ova praksa tišine (*mauna*) pomaže im u postizanju veće mentalne jasnoće i duhovne koncentracije omogućujući im da se fokusiraju na svoje duhovne ciljeve kao što je veliki Mahāvīra redovito činio.

Practiciranje *satye* ima i karmičke implikacije. Đinisti vjeruju da laži i obmane stvaraju negativnu karmu koja veže dušu za ciklus rođenja i smrti. Istinitost, s druge strane, doprinosi pročišćenju duše i smanjenju karmičkog tereta približavajući je stanju oslobođenja (*mokṣa*). *Satya* je stoga ključna za duhovni napredak i postizanje konačnog cilja đinizma (Parveen Jain, 2019, 248).

U suvremenom svijetu, princip *satye* ima široku primjenu i može služiti kao etička smjernica za različite aspekte života. U poslovnom svijetu, poštenje i transparentnost su ključni za izgradnju povjerenja i održavanje dugoročnih odnosa s partnerima i klijentima. U politici, istinitost i odgovornost su temelj demokratskog društva i dobrog upravljanja. U osobnom životu, iskrenost i autentičnost doprinosi emocionalnoj dobrobiti i zdravim međuljudskim odnosima (Jain, 2011, 113).

5.3 Asteya – ne krađa

Asteya, ili ne krađa, treći je zavjet đinističke etike koji naglašava važnost poštovanja tuđe imovine i prava. Prakticiranje *asteye* zahtijeva predanost poštenju, pravičnosti i odgovornosti izbjegavajući bilo kakvo neovlašteno prisvajanje ili iskorištavanje tuđe imovine.

Đinisti vjeruju da svaka krađa, bez obzira na njezinu veličinu ili namjeru, stvara negativnu karmu koja veže dušu za ciklus rođenja i smrti. Ne krađa je stoga ključna za duhovni napredak i pročišćenje duše. Ovaj zavjet ne uključuje samo izbjegavanje fizičke krađe već i bilo kakav oblik nepoštenja, obmane ili eksploatacije.

Treći zavjet u svom doslovnom smislu kaže da asketa ne bi trebao uzeti ono što nije dano. Ovo se općenito tumači kao odbijanje krađe (npr. TS 7.10), ali, kao što spoznaje pokazuju, također se odnosi na pretjerano dugotrajnu okupaciju bilo kojeg prostora tla (Dundas, 2002, 159).

Practiciranje *asteye* zahtijeva veliku pažnju i svjesnost u svakodnevnom životu. Đinisti se trude biti poštenu i pravičnu u svim transakcijama izbjegavajući varanje, korupciju i neetičke poslovne prakse. Ovaj princip uključuje i poštovanje tuđih prava i dostojanstva promovirajući pravednost i jednakost u društvenim odnosima.

Asteya također ima šire socijalne implikacije. Krađa i nepoštenje narušavaju povjerenje i harmoniju u zajednici stvarajući nesigurnost i sukobe. Prakticiranje *asteye* doprinosi izgradnji pravednog i sigurnog društva, u kojem ljudi poštuju tuđa prava i imovinu. Ovaj zavjet također potiče društvenu odgovornost i solidarnost promičući zajednički rad za opće dobro (Jain, 2011, 144).

Đinistički redovnici i redovnice prakticiraju *asteyu* na posebno rigorozan način. Oni se odriču svih materijalnih dobara i žive u potpunom siromaštvu i to oslanjajući se na milostinju i donacije za svoje osnovne potrebe. Ova praksa radikalne neovisnosti o materijalnim dobrima pomaže im u postizanju duhovne čistoće i smanjenju vezanosti za materijalni svijet.

Practiciranje *asteye* također uključuje suzdržavanje od nepotrebnog gomilanja bogatstva i resursa. Đinisti se trude živjeti jednostavno i skromno izbjegavajući pohlepu i eksces. Ovaj princip nenavezanosti na materijalna dobra (*aparigraha*) doprinosi duhovnom napretku i smanjenju karmičkog tereta i omogućuje im da se fokusiraju na svoje duhovne ciljeve. Za đinističke monahe načelo *asteye* se:

...odnosi na sve na svijetu. Na primjer, ovo načelo se primjenjuje kada guru prihvati nekoga za učenika, na jednu krajnost, a s druge strane dok uklanjaju malo beživotne trave, a odnosi se na sve između. Đinistički prosjaci ne uzimaju čak i sitnicu poput čačkalice bez dopuštenja. (Parveen Jain, 2019, 249).

U suvremenom svijetu, princip *asteye* ima široku primjenu i može služiti kao etička smjernica za različite aspekte života. U poslovnom svijetu, poštenje i odgovornost su ključni za izgradnju povjerenja i održavanje dugoročnih odnosa s partnerima i klijentima. U politici, pravednost i odgovornost su temelj demokratskog društva i dobrog upravljanja. U osobnom životu, poštovanje tuđe imovine i prava doprinosi sigurnosti i harmoniji u zajednici (Jain, 2011).

5.4 Brahmacharya – celibat

Brahmacharya (izvorno značenje „neoženjeni vjeroučenik“), ili celibat, četvrti je zavjet đinističke etike koji naglašava važnost čednosti i suzdržavanja od seksualnih aktivnosti izvan braka. Ovaj zavjet ima različite implikacije za laike i redovnike, ali u oba slučaja uključuje predanost čistoći, samokontroli i duhovnoj disciplini. Đinistički redovnici i redovnice prakticiraju potpunu apstinenciju od seksualnih aktivnosti kao dio svoje posvećenosti duhovnom životu. Ova praksa pomaže im u postizanju veće mentalne jasnoće i duhovne koncentracije i omogućuje im da se fokusiraju na svoje duhovne ciljeve. Apstinencija također smanjuje vezanost za tijelo i tjelesne užitke, pomažući im da prevladaju tjelesne želje i postignu duhovnu čistoću te ujedno:

...i seksualna aktivnost je zabranjena ne samo zbog rastresenosti i strasti koje uzrokuje nego zato što se bezbrojni oblici života uništavaju u svakoj ejakulaciji sjemena (Yfl 2.79) (Dundas, 2002, 160).

Za laike, *brahmacharya* znači suzdržavanje od preljuba i promiskuitetnog ponašanja, ali i prakticiranje određene seksualne etike unutar braka. Ovaj zavjet promiče vjernost, ljubav i poštovanje između supružnika te jača instituciju obitelji i društva. *Brahmacharya* također uključuje suzdržavanje od neprikladnih misli, riječi i djela koja mogu prouzročiti štetu ili bol drugima.

Prakticiranje *brahmacharye* zahtijeva veliku samokontrolu i duhovnu disciplinu. Ćinisti se trude kontrolirati svoje tjelesne želje i strasti kroz meditaciju, askezu i moralno ponašanje. Ovaj zavjet pomaže im u postizanju duhovnog napretka i smanjenju karmičkog tereta, odnosno približava ih stanju oslobođenja (*mokša*) (Vallely, 2002, 196).

Brahmacharya također ima i šire socijalne implikacije. Suzdržavanje od neetičkog seksualnog ponašanja doprinosi izgradnji sigurnog i zdravog društva u kojem se poštuju prava i dostojanstvo svih ljudi. Ovaj zavjet promiče odgovornost, poštovanje i ljubav u međuljudskim odnosima jačajući obitelj i zajednicu (Rankin, 2018, 34).

U suvremenom svijetu, princip *brahmacharye* može služiti kao etička smjernica za različite aspekte života. U osobnom životu, čednost i suzdržavanje od neetičkog seksualnog ponašanja doprinosi emocionalnoj dobrobiti i zdravim međuljudskim odnosima. U društvu, poštovanje seksualne etike pomaže u sprječavanju nasilja, zlostavljanja i eksploatacije stvarajući sigurnije i pravednije okruženje.

5.5 Aparigraha – neposjedovanje

Aparigraha, ili neposjedovanje, peti je zavjet Ćinističke etike koji naglašava važnost nenavezanosti na materijalna dobra i izbjegavanje pohlepe. Ovaj zavjet oblikuje način života Ćinista promičući jednostavnost, skromnost i duhovnu disciplinu. Ćinisti vjeruju da vezanost za materijalna dobra stvara negativnu karmu koja veže dušu za ciklus rođenja i smrti. Prakticiranje *aparigrahe* zahtijeva predanost jednostavnom i asketskom načinu života smanjujući vezanost za materijalni svijet i omogućujući duhovni napredak (Jain, 2011, 122).

Practiciranje *aparigrahe* zahtijeva veliku pažnju i svjesnost u svakodnevnom životu. Āinisti se trude biti nenavezani na materijalna dobra izbjegavajući nepotrebno gomilanje bogatstva i resursa. Ovaj zavjet uključuje i velikodušnost i dijeljenje s drugima promovirajući solidarnost i zajedništvo u društvu. Āinistički redovnici i redovnice prakticiraju *aparigrahu* na posebno rigorozan način. Oni se odriču svih materijalnih dobara i žive u potpunom siromaštvu oslanjajući se na milostinju i donacije za svoje osnovne potrebe. Ova praksa radikalne neovisnosti o materijalnim dobrima pomaže im u postizanju duhovne čistoće i smanjenju vezanosti za materijalni svijet (Dundas, 2002, 159).

Aparigraha također ima šire socijalne implikacije. Nenavezanost na materijalna dobra i izbjegavanje pohlepe doprinosi izgradnji pravednog i održivog društva, gdje ljudi poštuju tuđa prava i imovinu. Ovaj zavjet potiče društvenu odgovornost i solidarnost promičući zajednički rad za opće dobro. U suvremenom svijetu, princip *aparigrahe* ima široku primjenu i može služiti kao etička smjernica za različite aspekte života. U osobnom životu, nenavezanost na materijalna dobra doprinosi emocionalnoj dobrobiti i duhovnom napretku. U društvu, poštovanje ovog principa pomaže u smanjenju pohlepe, korupcije i nepravde stvarajući pravednije i održivije okruženje.

Aparigraha također ima značajne ekološke implikacije. Practiciranje nenavezanosti na materijalna dobra i izbjegavanje pohlepe potiče ekološku svijest i brigu za okoliš. Āinistički zavjet *aparigrahe* promovira održivost i zaštitu prirodnih resursa pomažući u očuvanju okoliša za buduće generacije. Practiciranje *aparigrahe* također uključuje suzdržavanje od nepotrebnog trošenja i konzumacije. Āinisti se trude živjeti jednostavno i skromno izbjegavajući eksces i rasipanje. Ovaj zavjet doprinosi održivom načinu života i ravnotežu između ljudskih potreba i prirodnih resursa.

Peta i posljednja *anuvrata* je *aparigraha*, nenavezanost ili neposjedovanje. Āinistički spisi često definiraju *parigrahu* kao zabludu (*murccha*) posjedovanja — odnosno gajenje lažnih ideja poput "ovo je moje" ili "ja sam to stvorio" te zamišljanje da se može zauvijek zadržati ono što trenutno "ima" (Jaini P.S., 1998, 177).

Za kraj ovog poglavlja kazat ću kako:

Kažu da su Āinizam i njegov zakon *ahimse* zauzdali maštu indijske nacije. Ja kažem da su Āinizam i njegova *ahimsā* - suština uzdigli svest čitavog sveta.

Kažu da đinsku religiju praktikuje tek nekolicina. Ja kažem da je đinski zakon života predodređen da ga praktikuju mnogi.

...

Kažu da je đinizam isuviše težak. Ja kažem da je đinizam lakši od najlakšeg ako duboko u svom srcu imate samo jedno osećanje: ljubav i žrtvovanje za svako i sva živa bića u univerzumu (Chinmoy, 1999, 123-124).

6 ĐINIZAM DANAS

Đinizam, unatoč tomu što je to drevna religija s korijenima u Indiji, nastavlja igrati značajnu ulogu u suvremenom društvu. Danas se đinistički utjecaji mogu vidjeti u različitim aspektima života, od etike i filozofije do ekologije i ekonomije. Ova religija, poznata po svom naglasku na nenasilje (*ahimsā*) i strogom asketizmu, prilagodila se modernom svijetu, ali je zadržala svoje temeljne principe.

Đinistička zajednica danas broji nekoliko milijuna sljedbenika, većinom koncentriranih u Indiji, ali s rastućom dijasporom u Sjedinjenim Američkim Državama, Ujedinjenom Kraljevstvu, Kanadi, Australiji i drugim zemljama. Danas đinizam čini malenu zajednicu. Prema Sveučilištu u Bostonu, uz pomoć svjetske religijske kolekcije podataka (wrđ), znamo da svega 0.42%, što je 5.85 milijuna od sveukupnog indijskog stanovništva (1,408 milijardi) religijski pripada đinizmu, s tim da se procjenjuje kako 285,000 pripadnika ove religije živi izvan Indije (Johnson, Grim, 2020; prema Donaldson, Bajželj, 2021, 3-4). Globalizacija i migracije omogućile su širenje đinističke filozofije i njezinih religijskih praksi izvan granica Indije, stvarajući međunarodne zajednice koje održavaju i promiču svoja vjerovanja kroz hramove, kulturne centre i obrazovne ustanove.

Đinizam danas ima značajan utjecaj na obrazovanje, posebno u Indiji gdje đinističke škole i sveučilišta nude programe koji integriraju đinističku etiku i filozofiju s modernim obrazovanjem. Primjeri uključuju Shree Chandraprabhu Jain College i Jain University u Bangaloru. Ove obrazovne ustanove ne samo da pružaju obrazovanje u sekularnim disciplinama, već i promoviraju istraživanja u đinističkoj filozofiji, povijesti i književnosti (Donaldson, Bajželj, 2021, 4).

Đinistički poslovni ljudi poznati su po svojim uspjesima u trgovini i industriji. Njihova poslovna etika, utemeljena na principima poštenja, nenasilja i društvene odgovornosti, doprinijela je njihovom ugledu pouzdanih i etičnih poduzetnika. Mnogi đinisti su uspješni industrijalci, trgovci i financijski stručnjaci koji često koriste svoj utjecaj i resurse za promicanje obrazovanja i dobrotvornih aktivnosti (Parveen Jain, 2019, 290).

U suvremenom svijetu, đinistička zajednica uspješno koristi tehnologiju za širenje svojih učenja i povezivanje sa sljedbenicima diljem svijeta. Online platforme, društvene mreže i digitalne biblioteke omogućuju pristup đinističkim tekstovima, predavanjima i raspravama o filozofskim temama. Ovaj tehnološki napredak omogućava đinistima, posebno onima u dijaspori, da ostanu povezani sa svojom religijom i zajednicom (Jain, 2011, 18).

Tradicionalni festivali i proslave igraju važnu ulogu u očuvanju đinističke kulture i identiteta. Najvažniji među njima su *Paryuṣaṇa* i *Mahavir Jayanti*. *Paryuṣaṇa*, koji traje osam dana, vrijeme je intenzivne duhovne prakse, uključujući post, molitvu i proučavanje svetih tekstova. *Mahavir Jayanti* slavi rođenje Mahāvīra, 24. *Tīrthaṅkara*, i uključuje procesije, predavanja i humanitarne aktivnosti (Dundas, 2002, 215).

Iako đinisti čine manjinu u Indiji, njihov utjecaj u politici i društvenom aktivizmu nije zanemariv. Mnogi đinisti sudjeluju u političkim strankama i nevladinim organizacijama, gdje promoviraju principe nenasilja, etike i društvene pravde. Njihov angažman u humanitarnim i dobrotvornim organizacijama pomaže u rješavanju socijalnih problema kao što su siromaštvo, obrazovanje i zdravstvena skrb (Vallely, 2002, 150).

Đinistička filozofija, s naglaskom na *anekāntavādu* i *syādvādu*, nudi jedinstven pristup razumijevanju složenosti i višedimenzionalnosti stvarnosti. *Anekāntavāda*, ili teorija višestrukih perspektiva, tvrdi da je stvarnost složena i višestruka te da ju je nemoguće potpuno razumjeti iz jedne perspektive. Ovaj koncept promiče toleranciju i razumijevanje različitih gledišta, što je posebno relevantno u današnjem globaliziranom i pluralističkom svijetu (Dundas, 2002). *Syādvāda*, ili teorija uvjetnih tvrdnji, dublje razvija ovu ideju tvrdeći da sve izjave o stvarnosti ovise o specifičnim uvjetima i kontekstima. Ovi filozofski koncepti imaju potencijal da doprinesu suvremenim diskusijama o relativizmu, toleranciji i međukulturnom dijalogu.

Đinizam igra važnu ulogu u promicanju međureligijskog dijaloga i razumijevanja. Njegovi principi nenasilja, tolerancije i relativizma pružaju temelj za konstruktivne rasprave s drugim religijskim tradicijama. Đinistički vođe često sudjeluju u međureligijskim konferencijama i inicijativama koje promiču mir, razumijevanje i suradnju među različitim vjerskim zajednicama (Jain, 2011, 143). Na taj način, đinizam doprinosi globalnim naporima za izgradnju harmonije i prevladavanje sukoba.

Đinistička zajednica poznata je po svojim humanitarnim aktivnostima. Mnoge đinističke organizacije i pojedinci angažirani su u različitim oblicima dobrotvornog rada, uključujući pružanje zdravstvene skrbi, obrazovanje, pomoć siromašnima i zaštitu životinja. Đinistički hramovi često upravljaju bolnicama, školama i skloništima za životinje, što reflektira njihovu predanost nenasilju i služenju društvu (Vallely, 2002, 99).

Ovi napori ne samo da pružaju neposrednu pomoć potrebitima već i jačaju ugled đinističke zajednice kao odgovorne i suosjećajne. Đinistički poslovni ljudi često primjenjuju principe

svoje religije u poslovnom svijetu. Njihova etička načela uključuju poštenje, transparentnost, društvenu odgovornost i brigu za okoliš. Ove vrijednosti pomažu u izgradnji povjerenja među partnerima i klijentima čineći đinističke poduzetnike poznatima po svojoj pouzdanosti i etičkom poslovanju (Vallely, 2002, 148). Mnoge đinističke tvrtke također sudjeluju u filantropskim aktivnostima financirajući obrazovne i zdravstvene projekte te druge inicijative koje doprinose općem dobru.

Suvremeni đinizam pokazuje zanimanje za integraciju svojih filozofskih koncepata u modernu znanost. Posebice đinistički principi nenasilja i poštovanja prema svim oblicima života koji se usklađuju s ekološkim znanstvenim zaključcima koji naglašavaju važnost očuvanja bioraznolikosti i održivog razvoja. Osim toga, đinistički koncepti *karmana* i utjecaja djelovanja na buduće živote mogu se promatrati u kontekstu modernih diskusija o etici i moralnoj odgovornosti. Jedan od najvažnijih aspekata đinizma u današnjem svijetu je upravo njegov doprinos ekološkoj svijesti i održivosti. Đinistička etika naglašava duboko poštovanje prema svim oblicima života što se manifestira kroz strogu vegetarijansku prehranu i praksu nenasilja prema okolišu. Mnogi đinistički vođe i zajednice aktivno sudjeluju u ekološkim pokretima promičući održive prakse i zaštitu prirode.

Svi smo ovdje da ponudimo svijetu danas provjereno sidro moralnih imperativa i izvediv plan puta za zajedničko hodočašće čovječanstva prema cjelovitoj zaštiti okoliša, miru i harmoniji u svemiru (Singhvi L. 1990: 14, prema Shah, 1998,313).

Unatoč mnogim prednostima i uspjesima, đinistička se zajednica danas suočava s nekoliko izazova. Jedan od glavnih problema je očuvanje kulturnog i vjerskog identiteta u svijetu koji je postao iznimno globaliziran. Mlade generacije đinista, posebice one koje žive izvan Indije, često se suočavaju s pritiscima asimilacije i gubitkom povezanosti s tradicionalnim vrijednostima i praksama.

Znanstvenici poput Balagangadhare kritizirali su 'religijsku' verziju indijskih tradicija jer, prema njihovom mišljenju, to je redukcionistički i loš oponašatelj abrahamskih religija. S druge strane, urbani Indijci često kritiziraju tradicionalne indijske prakse izvođenja rituala i odbacuju ih kao puke praznovjerice. Umjesto da se svrstavam u bilo koji tabor, jednostavno primjećujem da raznolikost indijskih tradicija omogućuje oba pristupa u svojim velikim i sada globaliziranim oblicima u evoluciji. (Jain, 2011, 127).

U tom kontekstu, obrazovne inicijative i digitalne platforme igraju ključnu ulogu u očuvanju đinističke kulture i prijenosu znanja na nove generacije. Drugi izazov je prilagodba đinističkih

praksi suvremenim etičkim i ekološkim zahtjevima. Iako đinizam već ima snažne temelje u ekologiji i nenasilju, postoji stalna potreba za reinterpetacijom i primjenom ovih principa u kontekstu suvremenih problema kao što su klimatske promjene, globalno zagrijavanje i zaštita ugroženih vrsta.

6.1 Ekološko rješenje kroz đinističko gledište

Đinizam pruža jedinstven pogled na odnos između ljudi i prirode. Ovaj pogled temelji se na principima nenasilja (*ahimsā*), nenavezanosti (*aparigraha*), poštovanju prema svim živim bićima i ekološkoj svijesti. Đinistička filozofija nudi duboka ekološka rješenja koja su ne samo relevantna, već i prijeko potrebna u suočavanju s globalnim ekološkim izazovima današnjice. Kultura ove drevne tradicije promatra prirodu kroz perspektivu ekologije i spiritualnosti gdje vlada interes za veće, zajedničko dobro bez gubitka važnosti o vlastitom, individualnom dobru. Autor Sri Chimnoy u svojoj knjizi *Đinizam: daj život, ne uzimaj ga* (1999, 55) citira Mahāvīrinu, možemo kazati ekološku, istinu, a ona kaže: „ Onaj ko zanemaruje ili se oglašuje o postojanje zemlje, vazduha, vatre i vegetacije, oglašuje se o sopstveno postojanje, koje je sa njima u sprezi.“ Stoga možemo zaključiti kako borba za boljitak prirode i potencijalne odgovore na klimatske promjene ne trebamo tražiti i voditi izvana, već borba počinje unutar svakog pojedinca, odnosno unutar međusobne povezane mreže individualnih života.

Đinistička ekologija temelji se na nekoliko ključnih načela koji oblikuju njihovo ekološko ponašanje i svijest:

1. *Ahimsā* (nenasilje)

Ovaj princip nalaže strogu zabranu nasilja prema svim živim bićima, uključujući i najmanje organizme. *Ahimsā* se proteže na sve aspekte života, od prehrambenih navika do svakodnevnih aktivnosti. Đinisti prakticiraju vegetarijanstvo i često veganstvo, izbjegavajući proizvode koji uključuju nasilje ili eksploataciju životinja. *Ahimsā* također uključuje zaštitu okoliša i prirodnih resursa, jer svako oštećenje prirode smatra se oblikom nasilja, prakticirajući nenasilje „...ne odnosi se na minimiziranje smrti niti na spašavanje života, već na držanje života 'na distanci'...“ (Vallely, 2002, 30).

2. *Aparigraha* (nenavezanost)

Ovaj zavjet promiče jednostavan i skroman način života izbjegavajući pohlepu i nepotrebno gomilanje materijalnih dobara. *Aparigraha* potiče održivi način života koji smanjuje ekološki otisak i potrošnju prirodnih resursa. Ćinisti se trude živjeti u skladu s prirodom koristeći samo ono što im je potrebno i izbjegavajući eksces (Rankin, 2018, 57).

3. *Syādvāda* (relativizam)

Ovaj koncept naglašava važnost razumijevanja i prihvaćanja različitih perspektiva. U ekološkom kontekstu, *syadvada* promiče holistički pristup koji uzima u obzir sve aspekte ekosustava i međusobne povezanosti svih oblika života. Ovaj pristup potiče interdisciplinarnost i suradnju u rješavanju ekoloških problema (Rankin, 2018, 52).

4. *Karman*

Prema Ćinizmu, sve radnje, misli i riječi imaju karmiĉke posljedice koje utjeĉu na sudbinu duše. Ekološki štetne radnje stvaraju negativan *karman* koji ometa duhovni napredak. Ova vjerovanja potiču Ćiniste da prakticiraju ekološki odgovorno ponašanje koje uzrokuje ispravan i povoljan *karman*:

Ostvarenje zdravih duhovnih kvaliteta, sklonosti prema pobožnosti, općih vještina, kontroliranog načina života i osnovnih humanitarnih osobina rezultat su zasluŹnih djela (*puṇya*) koja se izvode s ĉistoćom uma, tijela, misli i govora bez oĉekivanja osobne koristi. Pravedno ponašanje djelomiĉno vodi i do postizanja uzvišenog stanja postajanja *tīrthaṅkarom*. *Puṇya* je pokretaĉka sila za one koji su predodređeni za oslobođenje i da slijede duhovni put, odnosno ona pomaŹe u postizanju najbrŹeg puta do spasenja. U životu, doŹivljavanje zdravog i od bolesti oslobođenog života, finansijskog prosperiteta i svih drugih svjetovnih pogodnosti moŹe se pripisati rezultatima *puṇya karme* (pravednosti) (Parveen Jain, 2019, 103).

Još jedan glavni koncept koji oblikuje ekološku svijest je njihova glavna parola i simbol *ahiṃsae*. Źivot vođen po unaprijed navedenim konceptima i principima moŹemo svesti na jednu reĉenicu koja glasi: *Parasparopagraho Jīvānām*, a ona znaĉi: „Sav Źivot je međusobno povezan uzajamnom podrškom i međuzavisnošću“ (Chimnoy, 1999, 75). Sav ovaj život je povezan u jednu kompleksnu mreŹu u kojoj svi utjeĉemo jedni na druge, namjerno ili nenamjerno, direktno ili indirektno, stoga sva bića, a pogotovo ljudska koja su blagoslovljena umom, imaju odgovornost prema drugima. Slika ispod (2.ĉinistiĉki simbol *ahiṃsā*) prikazuje

simbol *ahimse*, a to je ruka koja podsjeća na zajedništvo velike svjetske obitelji te prikaz individualne odgovornosti prema istoj.

2. Āinistiċki simbol *ahimsā*⁶

Jedan od najistaknutijih naċina na koji Āinisti prakticiraju ekološku svijest je kroz svoje prehrambene navike. Strogo vegetarijanstvo, a ċesto i veganstvo, kljuċni su aspekti Āinistiċkog naċina ųivota. Sanskrska rijeċ za povrće ujedno je i rijeċ za snagu (*śaka*), stoga osoba koja jede povrće je osoba koja posjeduje snagu. Izbjegavanje mesa, ribe, jaja i mlijeċnih proizvoda smanjuje potraųnju za industrijama koje ċesto uzrokuju veliku štetu okolišu, poput stoċarstva i ribarstva. Ove industrije su glavni izvori stakleniċkih plinova, krċenja ųuma i zagaċdenja vode (Jain, 2011, 98). Vegetarijanska prehrana takoċer koristi manje prirodnih resursa poput vode i zemlje u usporedbi s mesnom prehranom. Prema istraųivanjima, proizvodnja biljne hrane zahtijeva znatno manje resursa i ima manji ekološki otisak, ųto pridonosi oċuvanju okoliša i odrųivosti.

Vegetarijanska dijeta zahtijeva samo 10 posto zemlje od standardne mesne prehrane dok bi veganska prehrana zahtijevala samo 5 posto iste zemlje. Sliċno tome, ako postanete vegan, moųete uštedjeti 3900 galona vode (Jain, 2011, 100).

---

⁶ Preuzeto s:

(https://www.google.com/search?q=parasparopagraho+j%C4%ABv%C4%81n%C4%81m&tbm=isch&hl=hr&chips=q:parasparopagraho+j%C4%ABv%C4%81n%C4%81m,online_chips:jain+symbol:ugeAkK32dQc%3D,onli ne_chips:ahimsa:oFKSvhXbeUM%3D&client=firefox-b-d&sa=X&ved=2ahUKEwj3hsuo0MKHAXUQw7sIHfY-BecQ4lYoAXoECAEQKw&biw=1519&bih=739#imgrc=f12sGLdMC_xu9M)

Đinistička filozofija uključuje duboko poštovanje prema svim oblicima života. Đinisti aktivno sudjeluju u zaštiti životinja i promicanju njihovih prava. Mnogi đinistički hramovi i zajednice upravljaju skloništima za životinje u kojima brinu o napuštenim, ozlijeđenim ili starim životinjama. Ova skloništa, poznata kao *panjrapole*, pružaju sigurno utočište za tisuće životinja i promoviraju svijest o važnosti zaštite životinja (Rankin, 2018, 20). Osim toga, đinisti se protive bilo kojem obliku eksploatacije ili zlostavljanja životinja uključujući lov, cirkuse, zoološke vrtove i industrijsku proizvodnju. Aktivno sudjeluju u kampanjama za zaštitu životinja i zagovaraju zakonske promjene koje će poboljšati njihovu zaštitu. Neminātha, 22. *tīrthānkara*, ukazao je na važnost ovakvih skloništa govoreći kako sami sebe možemo osloboditi tek kada prvo oslobodimo životinje od patnje (Miller, <https://www.arihantainstitute.org/course/1008-jain-responses-to-climate-change>).

Aparigraha, ili nenavezanost, ključni je koncept koji potiče điniste da prakticiraju održivi način života. Đinisti se trude živjeti jednostavno koristeći samo ono što im je potrebno i izbjegavajući luksuz i eksces. Ova praksa smanjuje potrošnju prirodnih resursa i ekološki otisak pridonoseći očuvanju okoliša. Đinistički redovnici i redovnice vode izrazito asketski način života odričući se svih materijalnih dobara i živeći u potpunom siromaštvu. Ova praksa pomaže im u postizanju duhovne čistoće i smanjenju vezanosti za materijalni svijet, dok istovremeno služi kao primjer ekološki odgovornog načina života. Njihov sveti put (*dharma-tirtha*) sastoji se od svakodnevne mantrе, empatije, suosjećanja, volontiranja, oprosta, afirmacija, prijateljstva, dijeljenja, samo-refleksije, meditacija i uzdržavanja u ponašanju.

Đinističke zajednice aktivno promiču ekološku svijest i obrazovanje. Mnogi đinistički hramovi, škole i sveučilišta uključuju ekološke teme u svoje obrazovne programe, podučavajući mlade generacije o važnosti očuvanja okoliša i održivog načina života. Ove obrazovne inicijative pomažu u širenju ekološke svijesti i promicanju ekološki odgovornog ponašanja među sljedbenicima, poput *Arihanta Instituta*⁷, svjetske online obrazovne institucije sa svrhom dubljeg proučavanja đinističke filozofije, povijesti, kulture i primjene. Đinističke zajednice sudjeluju u različitim ekološkim inicijativama i kampanjama promičući očuvanje okoliša i održivost. Ove inicijative uključuju sadnju drveća, čišćenje okoliša, recikliranje, uštedu energije i vode te promociju obnovljivih izvora energije. Na primjer, mnoge đinističke zajednice organiziraju kampanje za sadnju drveća kako bi se suzbilo krčenje šuma i degradacija tla. Ove kampanje ne samo da pomažu u očuvanju okoliša, već i poboljšavaju kvalitetu zraka i

---

⁷ <https://www.arihantainstitute.org/about>

pružaju stanište za mnoge vrste životinja (Vallely, 2002, 69). Osim toga, đinističke zajednice aktivno sudjeluju u recikliranju i smanjenju otpada. Organiziraju radionice i kampanje za podizanje svijesti o važnosti recikliranja i pravilnog odlaganja otpada potičući sljedbenike da prakticiraju održivo gospodarenje otpadom (Vallely, 2002, 150).

Đinistička filozofija i praksa nude vrijedne smjernice za globalne ekološke inicijative. Njihov naglasak na nenasilju, nenavezanosti i ekološkoj svijesti može poslužiti kao model za rješavanje globalnih ekoloških izazova. Jedan od najvećih ekoloških izazova današnjice su klimatske promjene. Đinistička praksa nenasilja i održivog načina života može pomoći u smanjenju emisija stakleničkih plinova i ublažavanju klimatskih promjena. Izbjegavanje proizvoda životinjskog podrijetla, smanjenje potrošnje resursa i promicanje obnovljivih izvora energije mogu značajno doprinijeti globalnim naporima za suzbijanje klimatskih promjena (Chapple, 2006).

Đinistička praksa zaštite životinja i poštovanja prema svim oblicima života može doprinijeti očuvanju bioraznolikosti. Aktivno sudjelovanje đinističkih zajednica u zaštiti staništa te promoviranje održivih praksi i podizanje svijesti o važnosti bioraznolikosti može pomoći u očuvanju ugroženih vrsta i ekosustava.

Đinistički principi nenavezanosti i održivog načina života mogu poslužiti kao smjernice za održivo gospodarenje prirodnim resursima. Promicanje jednostavnog i skromnog načina života, smanjenje potrošnje i recikliranje mogu pomoći u očuvanju resursa i smanjenju ekološkog otiska. Ove prakse mogu se integrirati u globalne inicijative za održivi razvoj promičući ravnotežu između ljudskih potreba i očuvanja okoliša.

Đinistička filozofija također naglašava važnost ekološke pravde koja se temelji na principima pravednosti i jednakosti u pristupu prirodnim resursima i zaštiti okoliša. Promicanje ekološke pravde uključuje osiguranje da svi ljudi, bez obzira na svoj socioekonomski status, imaju pristup čistom zraku, vodi i zemlji te da nisu disproporcionalno pogođeni ekološkim degradacijama.

Đinistički principi nenasilja i održivosti postali su sve relevantniji u globalnim ekološkim pokretima. Pokreti kao što su veganstvo, ekološki aktivizam i borba za prava životinja često nalaze inspiraciju u đinističkim učenjima. Đinistički vođe i mislioci sudjeluju u globalnim konferencijama i inicijativama dijeleći svoja znanja i promovirajući svoje ekološke vrijednosti.

Đinističke zajednice aktivno sudjeluju u razvoju i promociji održivih tehnologija. Na primjer, mnoge đinističke zajednice u Indiji koriste solarne panele za proizvodnju energije, promovirajući obnovljive izvore energije i smanjujući ovisnost o fosilnim gorivima (Jain, 2011).

Meditacija i duhovna praksa ključni su aspekti đinističke filozofije koji također doprinose ekološkoj svijesti. Kroz meditaciju, đinisti razvijaju dublje razumijevanje povezanosti svih oblika života i važnosti očuvanja prirode. Meditacija pomaže u razvoju svijesti, suosjećanja i mira, što su ključni elementi za promicanje ekološke odgovornosti i prihvaćanja ideje da se duša (*jīva*) nalazi i u najsitnijim stvorenjima. Đinistička ekologija je proces usmjeravanja fokusa na prirodu kroz praksu meditacija, joge, obuzdavanja, ali i akciju.

Đinističke duhovne prakse, poput *pratikramane* (dnevnog introspektivnog rituala) i *sāmāyika* (posebnog vremena posvećenog meditaciji i kontemplaciji) pomažu sljedbenicima da se povežu s prirodom i razumiju svoju ulogu u očuvanju okoliša. Kao što je i sam Mahavira radio meditirajući otvorenih očiju kako bi što bolje upoznao svijet oko sebe te tako došao do ovih načela za skladan i plodonosan život. Dundas (2002, 170) je obavezni način ponašanja i prakticiranja, *sāmāyika*, objasnio kao smirenost koje je:

kvazi-meditativno stanje uma, svjesno postignuto u nepomičnom stojećem položaju za kratko vremensko razdoblje (tradicionalno četrdeset osam minuta), u kojem se strasti i negativne duševne osobine potiskuju i razvijaju se osjećaji za dobru volju prema svim stvorenjima (MĀ 518–38). *Sāmāyika* je to stanje u kojem je asketa isti prema sebi i prema drugome, svojoj majci i svim ostalim ženama, prema ugodnim i neugodnim stvarima i prema poštovanju i nepoštovanju (MĀ 521). Strogo govoreći, cijeli asketski život smatra se činom *sāmāyika*.

Ove prakse potiču svijest o ekološkim pitanjima i promiču održivo ponašanje koje zahtijeva svjesnost o učincima naših ponašanja, riječi i misli (Dundas, 2002, 171). Đinistički sveti tekstovi, poput *Acaranga Sutra* i *Tattvartha Sutra*, sadrže mnoge ekološke poruke koje naglašavaju važnost očuvanja okoliša i poštovanja prema svim oblicima života. Ovi tekstovi pružaju smjernice za ekološki odgovorno ponašanje i potiču sljedbenike na prakticiranje nenasilja i održivosti.

Na primjer, *Acaranga Sutra*, jedan od najstarijih đinističkih tekstova koji naglašava važnost nenasilja prema svim živim bićima uključujući biljke i mikroorganizme. Ovaj tekst

potiče sljedbenike na poštovanje prema prirodi i promicanje održivog načina života (Jain, 2011).

Đinistička filozofija i praksa nude duboka i relevantna ekološka rješenja koja mogu pomoći u suočavanju s globalnim ekološkim izazovima. Njihovi principi nenasilja, nenavezanosti, poštovanja prema svim oblicima života i ekološka svijest pružaju sveobuhvatan okvir za održivi razvoj i očuvanje okoliša.

Kroz svoje prehrambene navike, zaštitu životinja, održivi način života, ekološku svijest i sudjelovanje u globalnim ekološkim inicijativama, đinisti pokazuju kako se drevna filozofija može prilagoditi suvremenim ekološkim potrebama. Njihov doprinos globalnim ekološkim inicijativama, uključujući borbu protiv klimatskih promjena, očuvanje bioraznolikosti, održivo gospodarenje resursima i promociju ekološke pravde, ilustrira potencijal đinizma da doprinese stvaranju boljeg i održivijeg svijeta.

7 ZAKLJUČAK

Kroz detaljno istraživanje đinističkog nauka, ovaj rad ističe njegovu trajnu vrijednost i moguću relevantnost u suvremenom svijetu. Đinistička načela nenasilja, nenavezanosti, poštovanja prema svim oblicima života i ekološke svijesti nude perspektivu koja može potaknuti promišljanja o suvremenim etičkim, ekološkim i društvenim izazovima. Njihova filozofija i praksa nude vrijedne smjernice za poticanje mira, pravde i održivosti u globalnom kontekstu. Đinizam danas nije samo religija, već i stil života koji potiče etičku odgovornost, duhovni napredak te ekološku svijest i to najviše kroz govor o njegovanju nenasilnog načina postojanja. Mahāvīrino učenje možemo promatrati kao vodilju za stvaranjem skladnijeg života unutar svakog pojedinca koji traga za istinom unutar sebe putem đinističkih praksi te tako oblikuje težnju za stvaranjem vanjskog realiteta mira, poštenja i dobrote. Izučavanje ove filozofije može nadahnuti na promišljanja o međupovezanosti svih bića, o shvaćanju i osjećanju svijeta kao doma prepunog života. Đinistički nauk sa svojim teorijskim, ali i praktičnim implikacijama potiče i poziva na promjenu shvaćanja bića, njihove svjesnosti i najbitnije ukazuje na važnu uspostavu harmonije znanja i ponašanja. Đinističke zajednice širom svijeta stoga aktivno promiču svoja načela kroz obrazovne programe, ekološke kampanje i međureligijski dijalog.

Đinizam nudi jedinstveni pristup razumijevanju stvarnosti kroz koncepte *anekāntavāda* i *syādvāda*. Ovi filozofski koncepti ne samo da obogaćuju đinističku misao, već pružaju bolje razumijevanje i vrijedne smjernice za promicanje dijaloga i suradnje u pluralističkom društvu.

Etika je središnji aspekt đinističkog nauka, s naglaskom na nenasilje (*ahiṃsā*), istinitost (*satya*), ne krađu (*asteya*), čednost (*brahmacharya*) i nenavezanost (*aparigraha*). Ovi etički principi oblikuju život đinista, promovirajući mir, poštenje, odgovornost i skromnost. *Ahiṃsā*, kao temeljni princip, igra važnu ulogu u oblikovanju ekološke svijesti i prakse među đinistima, što je detaljno obrađeno u radu.

U suvremenom svijetu, suočenom s izazovima poput klimatskih promjena, ekološke degradacije, društvenih sukoba i etičkih dilema, đinizam može ponuditi inspirativne smjernice za promišljanje o pravdi i održivosti. Đinizam nas podsjeća na važnost poštovanja prema svim oblicima života, jednostavnosti i odgovornosti prema prirodi i društvu. Budućnost đinizma leži u njegovoj sposobnosti da se prilagodi suvremenim izazovima i nastavi promicati svoje temeljne vrijednosti. Kroz obrazovanje, ekološki aktivizam i međunarodnu suradnju, đinističke zajednice mogu nastaviti igrati ključnu ulogu u promicanju održivosti i ekološke pravde te u

promišljanju o novim, alternativnim metodama za postizanje optimalnijeg suživota čovjeka i prirode. Njihova predanost nenasilju, etici i duhovnosti može inspirirati ljude širom svijeta da razmotre održiviji i odgovorniji način života.

Đinizam nudi duboke filozofske, etičke i ekološke uvide koji mogu pomoći u suočavanju s mnogim globalnim izazovima današnjice, stoga se nadam da će glas ove doktrine odjeknuti među široke mase.

8 SAŽETAK

Đinizam, religija i filozofija koja potječe iz Indije, predstavlja jedinstven i sveobuhvatan sustav vjerovanja koji nudi duboke uvide u prirodu stvarnosti, etike i duhovnosti. Kroz ovaj rad istraženi su ključni aspekti đinističkog nauka uključujući njegovu filozofiju, etiku, religijske prakse i suvremene manifestacije. Osim toga, detaljno su obrađeni specifični koncepti kao što su *anekāntavāda*, *syādvāda*, *ahiṃsā*, *aparigraha*, kategorije stvarnosti i ekološki doprinosi đinizma. Ovaj rad pruža sveobuhvatan pregled đinističkog nauka ističući njegovu relevantnost u suvremenom svijetu. Analizirajući temeljne dogme i filozofske principe, rad nudi uvid u način na koji đinistička filozofija može doprinijeti rješavanju suvremenih etičkih, ekoloških i društvenih problema. Posebna pažnja posvećena je praktičnoj primjeni đinističkih načela u svakodnevnom životu što je ključno za razumijevanje njihove trajne vrijednosti. Đinizam danas, sa svojom bogatom poviješću i dubokim filozofskim uvidima, nastavlja igrati značajnu ulogu u suvremenom svijetu. Kroz svoje etičke principe, duhovne prakse i ekološku svijest, đinizam nudi vrijedne smjernice za osobni razvoj, društvenu odgovornost i globalnu održivost. Suočavajući se s izazovima globalizacije i suvremenih problema, đinistička zajednica uspijeva zadržati svoje temeljne vrijednosti dok se prilagođava novim kontekstima. Njihov doprinos obrazovanju, humanitarnom radu, umjetnosti i globalnoj etici pokazuje kako jedna drevna religija može biti relevantna i inspirativna u današnjem svijetu.

Ključne riječi: đinizam, nauka, etika, nenasilje, ekologija, *karman*

SUMMARY

Jainism, a religion and philosophy originating from India, represents a unique and comprehensive belief system offering profound insights into the nature of reality, ethics, and spirituality. This paper explores key aspects of Jain teachings, including its philosophy, ethics, religious practices, and contemporary manifestations. Furthermore, specific concepts such as *anekāntavāda*, *syādvāda*, *ahiṃsā*, *aparigraha*, categories of reality, and Jainism's ecological contributions are examined in detail. The paper provides a comprehensive overview of Jain doctrine, highlighting its relevance in the modern world. By analyzing fundamental tenets and philosophical principles, the study offers insights into how Jain philosophy can contribute to addressing contemporary ethical, ecological, and social issues. Special attention is given to the practical application of Jain principles in everyday life, which is crucial for understanding their enduring value. Today, Jainism, with its rich history and profound philosophical insights, continues to play a significant role in the contemporary world. Through its ethical principles, spiritual practices, and ecological awareness, Jainism offers valuable guidance for personal development, social responsibility, and global sustainability. Facing the challenges of globalization and contemporary problems, the Jain community succeeds in maintaining its core values while adapting to new contexts. Their contributions to education, humanitarian work, the arts, and global ethics demonstrate how an ancient religion can remain relevant and inspiring in today's world.

Key words: jainism, doctrine, ethics, non violence, ecology, *karman*

9 LITERATURA

1. Amiel, P. P. (2008). *Jains Today in the World*. Parshwanath Vidyapeeth, Varnasi, India.
2. Bajželj, T. (2016). *Jainism and Environmental Philosophy: Karman and the Web of Life*. Bloomsbury Academic, London.
3. Balcerowicz, P. (2016). *Early Asceticism in India: Ājīvikism and Jainism*. Routledge, London and New York.
4. Batarelo Kokić, I., i Kokić, T. (2024). 'Education in Ancient India as a Possible Inspiration for the Future', *Nova prisutnost*, XXII (2), 345-358.
5. Bronkhorst, J. (2000). *The Two Traditions of Meditation in Ancient India*. Motilal Banarsidass, Delhi.
6. Chapple, C. K. (2006). *Jainism and Ecology: Nonviolence in the Web of Life*. Harvard University Press.
7. Chapple, C. K. (2006). *Yoga and the Luminous: Patañjali's Spiritual Path to Freedom*. SUNY Press, Albany.
8. Chinmoy, S. (1999). *Đainizam: daj život, ne uzimaj ga*. Jutro, Beograd.
9. Cort, J. E. (2001). *Jains in the World: Religious Values and Ideology in India*. Oxford University Press, New York.
10. Dasgupta, S. (1922). *A History of Indian Philosophy, volume 1*. Cambridge at the University Press; London.
11. Deleu, Jozef (ur.) (1970). *Vyākhyāprajñapti (Bhagavaī). The Fifth Anga of the Jaina Canon. Introduction, Critical Analysis, Commentary and Indexes*. Brugge: De Tempel.
12. Donaldson, T. E. (2001). *Iconography of the Jain Image in the Karnataka Museums*. Motilal Banarsidass, Delhi.
13. Donaldson, B., & Bajželj, A. (2021). *Insistent Life: Principles for Bioethics and Jain Tradition*. University of California Press, Oakland, California.
14. Doshi, Manu (prijevod i komentari). (2007). *Tattvārtha-sūtra* (skr. TS). Sarap: Shrut Rathnakar
15. Dundas, P. (2002). *The Jains*. Routledge, London and New York.
16. Flügel, P. (2006). *Studies in Jaina History and Culture: Disputes and Dialogues*. Routledge, London and New York.
17. Glasenapp, H.V. (1999). *Jainism: An Indian Religion of Salvation*. Motilal Banarsidass, Delhi, India.
18. Hegel, G. W. F. (1961). *Filozofija povijesti*. Naprijed, Zagreb.

19. Iveković, R. (1981). *Pregled Indijske Filozofije*. Biblioteka „Filozofska misao“ svezak 2., Zagreb.
20. Jain, J. C. (1984). *Life in Ancient India as Depicted in the Jain Canons*. Munshiram Manoharlal, New Delhi.
21. Jain, S. (2007). *Jaina Religion: Its Historical Journey of Evolution*. Parshwanath Vidyapeeth, Karaundi, India.
22. Jain, P. (2011). *Dharma and Ecology of Hindu Communities: Sustenance and Sustainability*. Ashgate Publishing, USA.
23. Jaini, P. S. (1979). *The Jaina Path of Purification*. Motilal Banarsidass, Delhi, India.
24. Ježić, M. (1999). *Ṛgvedske upanišadi. Aitareya i Kauṣītaki*. Matica Hrvatska, Zagreb.
25. Johnson, H. M. (1931). *Trishashti Shalaka Purusha Caritra*. Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay.
26. Laidlaw, J. (1995). *Riches and Renunciation: Religion, Economy, and Society among the Jains*. Clarendon Press, Oxford.
27. Matilal, B. K. (1981). *The Central Philosophy of Jainism (Anekanta-vada)*. L.D. Institute of Indology, Ahmedabad.
28. Mehta, Mohan Lal (1951). *Outlines of Jaina Philosophy: The Essentials of Jaina Ontology, Epistemology and Ethics*. Jain Mission Society, Bangalore.
29. Miller, C. *Jain Responses to Climate Change*, course number: 1008. [Link](#)
30. Navoda De Zoysa, A. H. (2017). *An Epistemology of Jainism: A Critical Study*. University of Kelaniya, Sri Lanka.
31. Parveen Jain (2019). *An Introduction to Jain Philosophy*. D.K. Printworld, New Delhi.
32. Prasad Jain, J. (1988). *Jainism: The Oldest Living Religion*. P. V. Research Institute, Varanasi, India.
33. Rankin, A. (2018). *Jainism and Environmental Philosophy: Karma and the Web of Life*. Routledge Focus, New York.
34. Rangarajan, M. (2006). *Environmental Issues in India: A Reader*. Pearson Education India.
35. Robinson, A. (2015). *Kratka povijest Indije*. Sandorf, Zagreb.
36. Robinson, T. A. (2006). *World Religions: A Guide to the Essentials*. Hendrickson Publishers, Peabody.
37. Sarao, K.T.S., Long, J.D. (2017). *Buddhism and Jainism*. Springer, Delhi, India.
38. Schubring, W. (1978). *The Doctrine of the Jains*. Motilal Banarsidass, Delhi, India.

39. Shah, N. (1998). *Jainism: The World of Conquerors, volume 2*. Sussex Academic Press. Brighton.
40. Umāsvāmī, Ā. (2018). *Tattvārthasūtra – With Explanation in English from Ācārya Pūjyapāda's Sarvārthasiddhi*. Vikalp Printers, Uttarakhand, India.
41. Vallely, A. (2002). *Guardians of the Transcendent: An Ethnography of a Jain Ascetic Community*. University of Toronto Press, Toronto.
42. Veljačić, Č. (1982). *Filozofija Istočnih Naroda, knjiga 1*. Nakladni Zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
43. Wiley, Kristi L. (2009). *The A to Z of Jainism*. Scarecrow Press Inc., Lanham, Maryland.
44. Woodcock, G. (2000). *Divot stoljeće: Čovjek Drevnog Doba i Buđenje Razuma*. Misli, Zagreb.
45. Wright, L. (2015). *The Vegan Studies Project: Food, Animals, and Gender in the Age of Terror*. University of Georgia Press.